Uniwersytet Gdański
Wydział Matematyki, Fizyki i Informatyki
Instytut Matematyki

arXiv:1603.06737v2 [math.PR] 23 Mar 2016

Ergodyczne własności pewnych stochastycznych układów dynamicznych

Hanna Wojewódka

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
prof. dr. hab. Tomasza Szarka

Gdańsk, 2015

Serdeczne podziękowania kieruję do mojego Promotora - Pana prof. dr. hab. Tomasza Szarka. Dziękuję za zasugerowanie tematu niniejszej rozprawy oraz nieocenioną pomoc w jej przygotowaniu, a także za zarażenie pasją do pracy naukowej.

Za owocną współpracę dziękuję również Pani dr hab. Katarzynie Horbacz oraz Panu prof. Sandrowi Hille.

Spis treści

1 Podstawowe definicje i oznaczenia **7**
1.1. Przestrzenie funkcyjne i miary na przestrzeniach polskich 7
1.2. Zbieżność ciągów miar 9
1.3. Operatory Markowa i Fellera 9
1.4. Proces Markowa i własność Markowa 10
1.5. Pojęcie asymptotycznej stabilności 12

2 Opis modelu matematycznego **13**
2.1. Inspiracja - prosty model cyklu komórkowego 13
2.2. Uogólniony model cyklu komórkowego. Założenia 14

3 Własności modelu matematycznego **17**
3.1. Model pomocniczy 17
3.2. Miary na trajektoriach 18
3.3. Własność Fellera 19
3.4. Miary o momentach skończonych 20

4 Miara sprzęgająca **23**
4.1. Definicja miary sprzęgającej 23
4.2. Konstrukcja miary sprzęgającej 23

5 Asymptotyczna stabilność i geometryczne tempo zbieżności **27**
5.1. Twierdzenia pomocnicze 27
5.2. Oszacowanie tempa zbieżności w modelu 34

6 Centralne twierdzenie graniczne **37**
6.1. Centralne twierdzenia graniczne dla stacjonarnych łańcuchów Markowa 37
6.2. Zastosowanie do badanego modelu 37
6.3. Centralne twierdzenie graniczne dla uogólnionego modelu cyklu komórkowego . 39

7 Prawo iterowanego logarytmu **41**
7.1. Metoda martyngałowa 41
7.2. Zastosowanie do badanego modelu 42

7.3. Prawo iterowanego logarytmu dla uogólnionego modelu cyklu komórkowego . . 51

Bibliografia **55**

Wstęp

Rozprawa dotyczy badania ergodycznych własności pewnych stochastycznych układów dynamicznych generowanych przez łańcuchy Markowa o wartościach w przestrzeni stanów będącej przestrzenią polską.

Rozwój teorii operatorów Markowa zapoczątkował w 1907 roku A.A. Markow [21]. Rosyjski matematyk zdefiniował łańcuch jako nieskończony ciąg zmiennych losowych $x_0, x_1, \ldots, x_k, \ldots$ o takiej własności, że zmienna x_{k+1} jest niezależna od $x_0, x_1, \ldots, x_{k-1}$, gdy x_k jest znana, dla dowolnej liczby naturalnej k. Łańcuchem jednorodnym A.A. Markow nazwał każdy łańcuch, dla którego rozkład zmiennej x_{k+1} pod warunkiem x_k jest niezależny od k. W 1952 roku istotny krok w rozwoju teorii zrobił W. Feller, wprowadzając operatory Markowa działające na miarach. Operatory te mogą opisywać ewolucję rozkładów dla stochastycznych układów dynamicznych, w szczególności ciągłych iterowanych układów funkcyjnych, które często służą do modelowania procesów w biologii, fizyce czy naukach społecznych.

W rozprawie rozważane będą operatory Markowa działające na miarach borelowskich określonych na przestrzeniach polskich. Analizie zostanie poddany pewien stochastyczny układ dynamiczny opisujący proces podziału komórki. Jeden z pierwszych modeli cyklu komórkowego zaproponowali w 1988 roku J.J. Tyson i K.B. Hannsgen [30], a pełne biologiczne tło badań nad procesem podziału komórki zostało zestawione w pracy A. Murraya i T. Hunta [23]. W 1999 roku ukazał się ważny wynik A. Lasoty i M.C. Mackeya [19]. Autorzy rozważyli model cyklu komórkowego wyrażony prostym stochastycznym układem dynamicznym. Udowodnili, że jest on asymptotycznie stabilny, co okazało się istotne nie tylko z punktu widzenia matematyki, ale i biologii. S. Hille i współautorzy [12] zaproponowali uogólnienie modelu A. Lasoty i M.C. Mackeya.

Ergodyczny opis uogólnionego modelu cyklu komórkowego jest celem tej rozprawy. Chcąc badać ergodyczne własności, w pierwszej kolejności należy pytać o istnienie miary niezmienniczej. Następnie można dowodzić asymptotycznej stabilności. Kryterium istnienia miar niezmienniczych dla nierozszerzających operatorów Markowa na przestrzeniach polskich wyznaczył T. Szarek [28]. Badania nad asymptotyczną stabilnością operatorów, najpierw na lokalnie zwartych oraz σ-zwartych przestrzeniach metrycznych, a następnie na przestrzeniach polskich, prowadzili m.in. A. Lasota i J.A. Yorke [20] oraz T. Szarek [27]. W niniejszej pracy pokażemy asymptotyczną stabilność oraz oszacujemy tempo zbieżności do miary niezmienniczej dla pewnych, niekoniecznie nierozszerzających, operatorów Markowa określonych na miarach na przestrzeniach polskich. W tym celu, wzorując się na wynikach M. Hairera [9], zastosujemy technikę

opartą na odpowiedniej konstrukcji miary sprzęgającej. Wykorzystana będzie również zupełność rodziny miar probabilistycznych z metryką Fortet-Mouriera. Geometryczne tempo zbieżności pozwoli dowieść kolejnych ergodycznych własności, takich jak centralne twierdzenie graniczne (CTG) czy prawo iterowanego logarytmu (PIL).

Na przełomie XX i XXI wieku ukazało się wiele prac dotyczących CTG dla stacjonarnych i ergodycznych procesów Markowa, m.in. [8], [15], [4] czy [22]. Później zaczęto dowodzić CTG dla asymptotycznie stabilnych, ale niestacjonarnych łańcuchów Markowa (zob. np. [17]).

Funkcjonalna forma PIL została zdefiniowana przez V. Strassena w 1964 roku. Jego wynik, omówiony w pracy [26], powszechnie nazywa się zasadą niezmienniczości Strassena. Ważny rezultat dla martyngałów opublikowali w 1973 roku C.C. Heyde i D.J. Scott [11]. Aby dowieść zasady niezmienniczości PIL dla szerszej klasy procesów stochastycznych, zaczęto korzystać z pewnych metod martyngałowych (zob. [3], [16]).

Niniejsza praca składa się z siedmiu rozdziałów. W pierwszym rozdziale omówimy podstawowe definicje i oznaczenia, a także stwierdzenia i uwagi wykorzystywane w dalszej części rozprawy.

Rozdział drugi poświęcony będzie opisowi zarówno prostego, jak i uogólnionego modelu cyklu komórkowego. Ponadto zestawione zostaną założenia przyjęte w rozprawie.

W rozdziale trzecim będziemy badać własności uogólnionego modelu cyklu komórkowego. Wprowadzimy również model pomocniczy generowany przez niejednorodne łańcuchy Markowa i odpowiadające im iterowane układy funkcyjne, dla których skonstruujemy miarę sprzęgającą na całych trajektoriach.

Miara sprzęgająca będzie pełnić kluczową rolę w dowodach głównych twierdzeń tej rozprawy. Jej konstrukcja, wzorowana na pracy M. Hairera [9], zostanie opisana w rozdziale czwartym. W podobny sposób miarę sprzęgającą dla klasycznych iterowanych układów funkcyjnych zbudował m.in. M. Ślęczka [29].

W rodziale piątym pokażemy istnienie jedynej miary niezmienniczej, a także dowiedziemy asymptotycznej stabilności modelu. Ponadto oszacujemy tempo zbieżności kolejnych iteracji badanego operatora Markowa do miary niezmienniczej w normie Fortet-Mouriera (twierdzenie 5.5). Twierdzenie 5.5 stanie się punktem wyjścia do badania CTG i PIL.

W rozdziale szóstym sformułowane i wykazane zostanie CTG dla uogólnionego modelu cyklu komórkowego (twierdzenie 6.2). Zaproponowany dowód będzie bazował na gotowych wynikach M. Maxwella i M. Woodroofa [22] oraz odpowiednich własnościach miary sprzęgającej, dzięki czemu będzie mniej techniczny i znacznie krótszy niż standardowe dowody, które wymagają wyprowadzenia pełnej metody martyngałowej.

Przedmiotem ostatniego rozdziału będzie dowód PIL (twierdzenie 7.2). Zaczniemy od przytoczenia wyników C.C. Heyde'go i D.J. Scotta [11] dla martyngałów, z których korzystali m.in. autorzy prac [3] czy [16]. Zastosowanie własności miary sprzęgającej pozwoli uprościć znaną dotychczas adaptację metody martyngałowej.

Fragmenty badań zaprezentowanych w rozprawie zostały spisane w pracach [32], [13] i [14].

Rozdział 1

Podstawowe definicje i oznaczenia

Zacznijmy od uzgodnienia podstawowych oznaczeń.

Niech N oznacza zbiór liczb naturalnych $\{1, 2, \ldots\}$ oraz niech $N_0 = N \cup \{0\}$. Zbiór liczb rzeczywistych oznaczmy przez R.

Niech przestrzeń metryczna (X, ϱ) będzie przestrzenią polską, tzn. ośrodkową i zupełną. Symbolem B_X oznaczmy σ-ciało borelowskich podzbiorów przestrzeni X. W przestrzeni (X, ϱ) określmy kulę otwartą $B(x, r) = \{y \in X : \varrho(x, y) < r\}$ o środku w punkcie $x \in X$ i promieniu $r > 0$ oraz kulę domkniętą $\overline{B}(x, r) = \{y \in X : \varrho(x, y) \leq r\}$.

Ustalmy $\overline{x} \in X$. Jeśli przestrzeń (X, ϱ) jest nieograniczona, to dowolną funkcję ciągłą $V : X \to [0, \infty)$ spełniającą warunek

$$\lim_{\varrho(x,\overline{x})\to\infty} V(x) = \infty$$

nazywamy funkcją Lapunowa.

Rodzinę $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$ składającą się z niepustego zbioru Ω, określonego na nim σ-ciała $\mathcal{F}$ oraz miary probabilistycznej $\mathbb{P} : \mathcal{F} \to [0, 1]$ nazywamy przestrzenią probabilistyczną. Gdy dane zdarzenie A zachodzi z prawdopodobieństwem $\mathbb{P}(A) = 1$, piszemy krótko, że zachodzi $\mathbb{P}$-p.n.

Dla dowolnego zbioru $A \in B_X$, symbolem 1_A określmy indykator zbioru A, to jest funkcję

$$1_A(x) = \begin{cases} 1 & \text{dla } x \in A, \\ 0 & \text{dla } x \in X \backslash A, \end{cases}$$

z kolei przez δ_x oznaczmy się miarę Diraca w punkcie $x \in X$, czyli

$$\delta_x(A) = \begin{cases} 1 & \text{dla } x \in A, \\ 0 & \text{dla } x \in X \backslash A. \end{cases}$$

1.1. Przestrzenie funkcyjne i miary na przestrzeniach polskich

Niech $B(X)$ oznacza przestrzeń wszystkich funkcji $f : X \to R$ mierzalnych i ograniczonych, z normą supremum $\|f\|_\infty = \sup_{x\in X} |f(x)|$. Podprzestrzeń $B(X)$ składającą się z funkcji ciągłych

określmy symbolem $C(X)$. W pracy będziemy również wyróżniać przestrzeń $\tilde{B}(X)$ funkcji $f : X \to R$ mierzalnych i ograniczonych z dołu.

Przez $M(X)$ oznaczmy rodzinę wszystkich miar borelowskich na B_X. Rozważmy jej następujące podrodziny:

$$M_{fin}(X) = \{\mu \in M(X) : \ \mu(X) < \infty\},$$
$$M_1(X) = \{\mu \in M(X) : \ \mu(X) = 1\}.$$

Elementy $M_{fin}(X)$ oraz $M_1(X)$ nazywa się odpowiednio miarami skończonymi i probabilistycznymi. Mówimy, że miara μ jest sub-probabilistyczna, jeśli $\mu(X) \leq 1$. Nośnik miary $\mu \in M_{fin}(X)$ zdefiniujmy jako zbiór

$$\operatorname{supp}\mu = \{x \in X : \ \mu(B(x,r)) > 0 \ \text{ dla } r > 0\}.$$

Ustalmy punkt $\bar{x} \in X$. Niech $M_1^1(X)$ będzie rodziną miar probabilistycznych z pierwszym momentem skończonym, a więc zbiorem postaci

$$M_1^1(X) = \left\{\mu \in M_1(X) : \ \int_X \varrho(x,\bar{x})\mu(dx) < \infty\right\}.$$

Zauważmy, że definicja rodziny $M_1^1(X)$ nie zależy od wyboru $\bar{x} \in X$. W analogiczny sposób możemy definiować przestrzenie miar z r-tym momentem skończonym

$$M_1^r(X) = \left\{\mu \in M_1(X) : \ \int_X \varrho^r(x,\bar{x})\mu(dx) < \infty\right\} \quad \text{dla } r > 0.$$

Symbolem $M_{sig}(X)$ określmy przestrzeń miar znakozmiennych, czyli zbiór postaci

$$M_{sig}(X) = \left\{\mu_1 - \mu_2 : \ \mu_1, \mu_2 \in M_{fin}(X)\right\}.$$

W przestrzeni $M_{sig}(X)$ rozważmy normę $\|\cdot\|$ zadaną wzorem

$$\|\mu\| = \mu^+(X) + \mu^-(X) \quad \text{dla } \mu \in M_{sig}(X),$$

gdzie μ^+ oraz μ^- są odpowiednio wahaniem: górnym oraz dolnym. Istnienie miar μ^+, μ^- wynika z twierdzeń Hahna i Jordana o rozkładzie (zob. §29, [10]). W szczególności, jeśli miara μ jest nieujemna, to $\|\mu\| = \mu(X)$.

Dla wygody będziemy korzystać z notacji iloczynu skalarnego

$$\langle f, \mu\rangle = \int_X f(x)\mu(dx) \quad \text{dla } f \in \tilde{B}(X) \text{ oraz } \mu \in M_{sig}(X).$$

W przestrzeni $M_{sig}(X)$ możemy określić normę Fourtet-Mouriera

$$\|\mu\|_{\mathcal{L}} = \sup_{f\in\mathcal{L}} |\langle f, \mu\rangle|, \tag{1.1}$$

gdzie

$$\mathcal{L} = \{f \in C(X) : \ |f(x) - f(y)| \leq \varrho(x,y), \ |f(x)| \leq 1 \text{ dla } x, y \in X\} \tag{1.2}$$

(por. [18], [25] lub [31]).

Stwierdzenie 1.1. *Jeśli (X, ϱ) jest przestrzenią polską, to przestrzeń $(M_1(X), \|\cdot\|_{\mathcal{L}})$ z metryką indukowaną przez normę Fortet-Mouriera jest zupełna (twierdzenie 1.48, [18]).*

1.2. Zbieżność ciągów miar

Mówimy, że ciąg miar borelowskich $(\mu_n)_{n\in N_0} \subset M_{fin}(X)$ jest słabo zbieżny do $\mu \in M_{fin}(X)$ (por. np. [1] lub [7]) i piszemy $\mu_n \xrightarrow{w} \mu$, gdy $n \to \infty$, jeśli

$$\lim_{n\to\infty} \langle f, \mu_n \rangle = \langle f, \mu \rangle \quad \text{dla wszystkich } f \in C(X).$$

Granica słabo zbieżnego ciągu miar jest określona w sposób jednoznaczny (wniosek 1.39, [18]).

Stwierdzenie 1.2. *Niech dana będzie miara $\mu \in M_{fin}(X)$ oraz ciąg miar $(\mu_n)_{n\in N_0} \subset M_{fin}(X)$. Następujące warunki są równoważne (twierdzenie 11.3.3, [5]):*

(1) ciąg $(\mu_n)_{n\in N_0}$ zbiega słabo do miary μ;

(2) $\lim_{n\to\infty} \langle f, \mu_n \rangle = \langle f, \mu \rangle$ dla każdej funkcji $f \in \mathcal{L}$;

(3) $\lim_{n\to\infty} \|\mu_n - \mu\|_{\mathcal{L}} = 0$.

1.3. Operatory Markowa i Fellera

Mówimy, że operator $P : M_{fin}(X) \to M_{fin}(X)$ jest operatorem Markowa, jeśli spełnione są następujące warunki:

- $P(\lambda_1\mu_1 + \lambda_2\mu_2) = \lambda_1 P(\mu_1) + \lambda_2 P(\mu_2)$ dla $\lambda_1, \lambda_2 \geq 0,\ \mu_1, \mu_2 \in M_{fin}(X)$;
- $P\mu(X) = \mu(X)$ dla $\mu \in M_{fin}(X)$.

Operator Markowa P, dla którego istnieje liniowy operator $U : B(X) \to B(X)$ o własności

$$\langle Uf, \mu \rangle = \langle f, P\mu \rangle \quad \text{dla } f \in B(X),\ \mu \in M_{fin}(X), \tag{1.3}$$

nazywamy operatorem regularnym. O operatorze U spełniającym warunek (1.3) mówimy, że jest dualny do operatora P.

Uwaga 1.1. *Operator U można rozszerzyć do przestrzeni $\tilde{B}(X)$ (wniosek 3.7, [18]).*

Niech dana będzie funkcja $\Pi : X \times B_X \to R$ o własnościach:

(a) przy ustalonym $x \in X$, funkcja $\Pi(x, \cdot) : B_X \to R$ jest miarą probabilistyczną,

(b) przy ustalonym $A \in B_X$, funkcja $\Pi(\cdot, A) : X \to R$ jest borelowsko mierzalna.

Funkcję Π spełniającą powyższe warunki nazywamy funkcją przejścia.

Stwierdzenie 1.3. *Każda funkcja $\Pi : X \times B_X \to R$ spełniająca warunki (a) i (b) generuje jedyny regularny operator Markowa P, dla którego jest funkcją przejścia. Operator P jest postaci*

$$P\mu(A) = \int_X \Pi(x, A)\mu(dx) \quad dla\ A \in B_X,\ \mu \in M_{fin}(X).$$

Ponadto operator dualny do P wyraża się wzorem

$$Uf(x) = \int_X f(y)\Pi(x, dy) \quad dla\ f \in B(X),\ x \in X.$$

Spełniona jest więc następująca równość

$$\Pi(x, A) = U1_A(x) = P\delta_x(A)$$

dla dowolnych $x \in X$ oraz $A \in B_X$ (por. rozdz. 1.1, [33]).

Każdy operator Markowa P zdefiniowany na $M_{fin}(X)$ możemy jednoznacznie rozszerzyć na przestrzeń miar znakozmiennych $M_{sig}(X)$. Wystarczy przyjąć, że

$$P\mu = P\mu_1 - P\mu_2 \quad \text{dla } \mu = \mu_1 - \mu_2,\ \mu_1, \mu_2 \in M_{fin}(X).$$

Mówimy, że regularny operator Markowa jest operatorem Fellera lub fellerowskim, jeśli

$$U(C(X)) \subset C(X).$$

Odwzorowanie $\kappa : X \to M_{fin}(X)$ nazywamy słabo ciągłym, jeśli $\kappa(x_n) \xrightarrow{w} \kappa(x)$ dla wszystkich $x \in X$ oraz $(x_n)_{n\in N_0} \subset X$ takich, że $\lim_{n\to\infty} x_n = x$.

Stwierdzenie 1.4. *Jeśli P jest operatorem regularnym, indukowanym przez funkcję przejścia Π, to P jest fellerowski wtedy i tylko wtedy, gdy odwzorowanie*

$$X \ni x \mapsto \Pi(x, \cdot) \in M_1(X)$$

jest słabo ciągłe (zob. rozdz. 6, [24]).

1.4. Proces Markowa i własność Markowa

Niech (X, B_X, μ) będzie przestrzenią z nieujemną miarą $\mu \in M_{fin}(X)$. O zbiorach postaci $A_1 \times A_2$ dla $A_1, A_2 \in B_X$ mówimy, że są prostokątami. Oznaczmy przez $B_X \otimes B_X$ σ-ciało generowane przez wszystkie prostokąty. Zdefiniujmy miarę $\mu \times \mu$ na $B_X \otimes B_X$ jako jedyną miarę o własności

$$(\mu \times \mu)(A_1 \times A_2) = \mu(A_1)\mu(A_2) \quad \text{dla } A_1, A_2 \in B_X.$$

Istnienie takiej miary wynika np. z twierdzenia 3.3.1, [2].

Zauważmy, że indukcyjnie możemy rozszerzyć definicję miar produktowych na dowolną skończenie wymiarową przestrzeń $X^n = X \times \ldots \times X$ (por. §37, [10]). Niech $\otimes_{i=1}^n B_X$ będzie σ-ciałem generowanym przez wszystkie prostokąty postaci $A_1 \times \ldots \times A_n$ dla $A_1, \ldots, A_n \in B_X$. Miara produktowa $\mu \times \ldots \times \mu$ określona na $\otimes_{i=1}^n B_X$ jest jedyną miarą taką, że

$$(\mu \times \ldots \times \mu)(A_1 \times \ldots \times A_n) = \Pi_{i=1}^n \mu(A_i) \quad \text{dla } A_1, \ldots, A_n \in B_X.$$

Weźmy przestrzeń nieskończenie wymiarową $X^\infty = X \times X \times \ldots$. Niech (X, B_X, μ) będzie przestrzenią mierzalną oraz $\mu(X) = 1$. Zdefiniujmy zbiór $\otimes_{i=1}^\infty B_X$ jako σ-ciało generowane przez cylindry, czyli zbiory postaci $A_1 \times \ldots \times A_n \times X \times X \times \ldots$ dla $A_1 \times \ldots \times A_n \in \otimes_{i=1}^n B_X$ oraz $n \in N$. Istnieje jedyna miara produktowa $\bar{\mu}$ określona na $\otimes_{i=1}^\infty B_X$ o własności

$$\bar{\mu}(E) = (\mu \times \ldots \times \mu)(A_1 \times \ldots \times A_n) = \Pi_{i=1}^n \mu(A_i) \quad \text{dla } E = A_1 \times \ldots \times A_n \times X \times X \times \ldots$$

(twierdzenie B z §38, [10]). Pełna konstrukcja miar produktowych na przestrzeniach nieskończenie wymiarowych została opisana w rozdziale VII, [10], a także w rozdziale III, [2].

Stwierdzenie 1.5. *Jeśli $\mu \in M_{fin}(X)$ jest rozkładem zmiennej losowej x_0 oraz $\Pi : X \times B_X \to R$ jest funkcją przejścia, to istnieje proces stochastyczny $(x_n)_{n \in N_0}$ określony na X^∞ i mierzalny względem σ-ciała $\otimes_{i=1}^\infty B_X$ oraz taka miara probabilistyczna $\mathbb{P}_\mu$ na $\otimes_{i=1}^\infty B_X$, że $\mathbb{P}_\mu(A)$ wyraża prawdopodobieństwo zajścia zdarzenia $\{(x_0, x_1, \ldots) \in A\}$ dla $A \in \otimes_{i=1}^\infty B_X$. Ponadto*

$$\mathbb{P}_\mu(x_0 \in A_0, \ldots, x_n \in A_n) = \int_{A_0} \int_{A_1} \ldots \int_{A_{n-1}} \Pi(s_{n-1}, A_n)\Pi(s_{n-2}, ds_{n-1}) \ldots \Pi(s_0, ds_1)\mu(ds_0)$$

dla $n \in N_0$ oraz wszystkich $A_0, \ldots, A_n \in B_X$ (twierdzenie 3.4.1, [24]).

Symbolem E_μ określmy wartość oczekiwaną względem miary $\mathbb{P}_\mu$. Jeśli $\mu = \delta_x$, to użyjemy oznaczeń $\mathbb{P}_x$ oraz E_x.

Niech $(X^\infty, \otimes_{i=1}^\infty B_X, \mathbb{P}_\mu)$ będzie przestrzenią probabilistyczną zadaną w tezie stwierdzenia 1.5. Zdefiniujmy σ-ciała $\mathcal{F}_n = \sigma(x_0, \ldots, x_n)$ dla $n \in N_0$. Ciąg $(\mathcal{F}_n)_{n \in N_0}$ nazywamy filtracją naturalną procesu $(x_n)_{n \in N_0}$.

Niech $\upsilon : X^\infty \to R$ będzie funkcją ograniczoną i mierzalną. Rozważmy zmienną losową $\upsilon(x_0, x_1, \ldots)$, gdzie $(x_n)_{n \in N_0}$ jest pewnym procesem startującym z miary $\mu \in M_{fin}(X)$, czyli takim procesem, że rozkład zmiennej x_0 jest zadany miarą μ. Wprowadźmy operator przesunięcia Γ taki, że

$$\Gamma((h_0, \ldots, h_n, \ldots)) = (h_1, \ldots, h_{n+1}, \ldots) \quad \text{dla dowolnego ciągu stałych } (h_n)_{n \in N_0} \subset X.$$

Niech Γ_k oznacza k-tą iterację odwzorowania Γ, a więc

$$\Gamma_k((h_0, \ldots, h_n, \ldots)) = (h_k, \ldots, h_{n+k}, \ldots) \quad \text{dla } k \in N.$$

Zauważmy, że

$$(\upsilon \circ \Gamma_n)(x_0, x_1, \ldots) = \upsilon(x_n, x_{n+1}, \ldots) \quad \text{dla } n \in N.$$

Mówimy, że $(x_n)_{n\in N_0}$ jest procesem Markowa (por. [6]), gdy

$$E_\mu(\upsilon\circ\Gamma_n|x_0,x_1,\ldots,x_n;x_n=x)=E_x(\upsilon)\quad\text{dla } x\in X.$$

Własnością Markowa nazywamy następujący warunek

$$E_\mu(\upsilon\circ\Gamma_n|\mathcal{F}_n)(\omega)=E_{x_n(\omega)}(\upsilon)\quad\text{dla }\omega\in\Omega \tag{1.4}$$

(por. rozdz. 3, [24]).

Załóżmy, że $D:\Omega\to N_0$ jest momentem stopu względem filtracji $(\mathcal{F}_n)_{n\in N_0}$, tzn. zmienną losową taką, że $\{D=n\}\in\mathcal{F}_n$ dla $n\in N_0$. Ponadto σ-ciało $\mathcal{F}_D$ jest dane wzorem

$$\mathcal{F}_D=\left\{F\in\otimes_{i=1}^{\infty}B_X:\ \{D=n\}\cap F\in\mathcal{F}_n\right\}.$$

Możemy rozważać zmienną losową x_D, która na zbiorze $\{D=n\}$ jest postaci $x_D=x_n$. Jeśli ciąg $(x_n)_{n\in N_0}$ spełnia na zbiorze $\{D<\infty\}$ warunek

$$E_\mu(\upsilon\circ\Gamma_D|\mathcal{F}_D)(\omega)=E_{x_D(\omega)}(\upsilon)\quad\text{dla }\omega\in\Omega, \tag{1.5}$$

to mówimy, że spełnia on mocną własność Markowa (por. [24]).

Stwierdzenie 1.6. *Każdy łańcuch Markowa z czasem dyskretnym spełnia mocną własność Markowa (stwierdzenie 3.4.6, [24]).*

1.5. Pojęcie asymptotycznej stabilności

Operator Markowa P nazywamy mieszającym, jeśli

$$\lim_{n\to\infty}\|P^n\mu_1-P^n\mu_2\|_{\mathcal{L}}=0\quad\text{dla }\mu_1,\mu_2\in M_1(X). \tag{1.6}$$

O mierze $\mu_*\in M(X)$ mówimy, że jest niezmiennicza względem operatora P, jeśli $P\mu_*=\mu_*$. Operator Markowa P nazywamy asymptotycznie stabilnym, jeśli istnieje miara niezmiennicza $\mu_*\in M_1(X)$ taka, że

$$\lim_{n\to\infty}\|P^n\mu-\mu_*\|_{\mathcal{L}}=0\quad\text{dla dowolnej }\mu\in M_1(X). \tag{1.7}$$

Stwierdzenie 1.7. *Jeśli operator Markowa jest mieszający, tzn. spełnia warunek (1.6), to istnieje co najwyżej jedna unormowana miara niezmiennicza względem tego operatora (uwaga 4.21, [18]).*

Stwierdzenie 1.8. *Warunek (1.7) nie musi implikować niezmienniczości miary μ_*. Implikacja jest jednak prawdziwa, gdy operator P jest fellerowski (twierdzenie 3.49, [18]).*

Rozdział 2

Opis modelu matematycznego

W rozdziale drugim zarysujemy biologiczne tło badanego modelu, jak również opiszemy założenia przyjęte w pracy.

2.1. Inspiracja - prosty model cyklu komórkowego

Poniżej przedstawimy krótko model cyklu komórkowego opisany prostym stochastycznym układem dynamicznym (por. [19]).

Ustalmy $T \in (0, \infty)$. Załóżmy, że każda komórka w rozważanej populacji składa się z j różnych substancji, których masy są opisane wektorem $y(t) = \left(y^1(t), \ldots, y^j(t)\right)$, gdzie $t \in [0, T]$ oznacza wiek komórki. Niech wektor $y(t)$ będzie dany wzorem $y(t) = \pi(x, t)$, gdzie $\pi : X \times [0, T] \to X$ jest pewną ustaloną funkcją oraz $\pi(x, 0) = x$. Przykładem może być wektor $y(t)$ spełniający układ równań różniczkowych zwyczajnych $dy/dt = g(y(t))$ z warunkiem początkowym $y(0) = x$ i rozwiązaniem postaci $y(t) = \pi(x, t)$.

Niech x_n oznacza wartość początkową substancji $x = y(0)$ w n-tym pokoleniu, a t_n – moment podziału komórki w n-tym pokoleniu. Ponadto niech

$$\mathbb{P}\left(t_n < t | x_n = x\right) = \int_0^t p(x, s)ds \quad \text{dla } t \in [0, T],\ n \in N_0, \tag{2.1}$$

gdzie $\mathbb{P}$ jest miarą określoną na pewnej przestrzeni mierzalnej $(\Omega, \mathcal{F})$. Wektor $y(t_n) = \pi(x_n, t_n)$ opisuje ilość wewnątrzkomórkowych substancji tuż przed mitozą w n-tym pokoleniu. Przyjmujemy, że komórka potomna składa się dokładnie z połowy składników komórki macierzystej, a zatem

$$x_{n+1} = \frac{1}{2}\pi(x_n, t_n) \quad \text{dla } n \in N_0. \tag{2.2}$$

Przejdźmy do matematycznego opisu biologicznych intuicji. Rozważmy przestrzeń polską (X, ϱ) oraz przestrzeń probabilistyczną $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$. Ustalmy $T \in (0, \infty)$. Niech $(t_n)_{n \in N_0}$ będzie ciągiem niezależnych zmiennych losowych o wartościach w $[0, T]$ oraz niech rozkład t_{n+1} pod warunkiem $x_n = x$ będzie dany wzorem (2.1). Załóżmy, że funkcja $p : X \times [0, T] \to [0, \infty)$ jest

półciągła z dołu, nieujemna i unormowana, tzn. $\int_0^T p(x,u)du = 1$ dla $x \in X$. Ponadto przyjmijmy, że funkcja $S : X \times [0,T] \to X$ jest ciągła. Niech

$$x_{n+1} = S(x_n, t_n) \quad \text{dla } n \in N_0.$$

Wówczas operator Markowa $P : M_{fin}(X) \to M_{fin}(X)$ jest postaci

$$P\delta_x(A) = \int_0^T 1_A(S(x,t))p(x,t)dt \quad \text{dla } x \in X,\ A \in B_X.$$

Powyższe założenia są spełnione m.in. przez modele z prac J.J. Tysona i K.B. Hannsgena [30] oraz A. Murraya i T. Hunta [23].

2.2. Uogólniony model cyklu komórkowego. Założenia

Niech H będzie ośrodkową przestrzenią Banacha. O domkniętym podzbiorze X przestrzeni H możemy myśleć jak o przestrzeni polskiej (X, ϱ), gdzie metryka ϱ jest indukowana przez normę w przestrzeni H. Rozważmy dodatkowo przestrzeń probabilistyczną $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$.

Ustalmy $\varepsilon_* < \infty$. Weźmy $\varepsilon \in [0, \varepsilon_*]$ oraz $T \in (0, \infty)$. Rozważmy stochastycznie zaburzony układ dynamiczny postaci

$$x_{n+1} = S(x_n, t_{n+1}) + H_{n+1} \quad \text{dla } n \in N_0,$$

gdzie $(H_n)_{n \in N}$ jest ciągiem niezależnych wektorów losowych o wartościach w H, z których wszystkie mają ten sam rozkład ν^ε spełniający warunek $\operatorname{supp} \nu^\varepsilon \subset \bar{B}(0, \varepsilon)$. Ponadto ustalmy, że wektor x_0 nie zależy od $(H_n)_{n \in N}$.

Przyjmijmy następujące założenia definiujące model.

(I) Niech $(t_n)_{n \in N_0}$ będzie ciągiem niezależnych zmiennych losowych na $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$ o wartościach w $[0,T]$. Rozkład t_{n+1} pod warunkiem $x_n = x$ określmy wzorem

$$\mathbb{P}(t_{n+1} < t | x_n = x) = \int_0^t p(x,u)du \quad \text{dla } t \in [0,T],$$

gdzie $p : X \times [0,T] \to [0,\infty)$ jest funkcją mierzalną, nieujemną i unormowaną, tzn. $\int_0^T p(x,u)du = 1$ dla wszystkich $x \in X$.

(II) Niech $S : X \times [0,T] \to X$ będzie funkcją ciągłą, spełniającą poniższy lokalny warunek Lipschitza

$$\varrho(S(x,t), S(y,t)) \le \lambda(x,t)\varrho(x,y) \quad \text{dla } x, y \in X,\ t \in [0,T], \tag{2.3}$$

gdzie $\lambda : X \times [0,T] \to [0,\infty)$ jest funkcją borelowską o własności

$$\Lambda_1 := \sup_{x \in X} \int_0^T \lambda(x,t)p(x,t)dt < 1. \tag{2.4}$$

(III) Niech $\sup_{t\in[0,T]} \varrho(S(\overline{x},t),\overline{x}) < \infty$ dla pewnego punktu $\overline{x} \in X$ oraz niech

$$c = \sup_{t\in[0,T]} \varrho(S(\overline{x},t),\overline{x}) + \varepsilon_*. \tag{2.5}$$

(IV) Niech p spełnia warunek Diniego, tj.

$$\int_0^T |p(x,t) - p(y,t)|dt \le \omega(\varrho(x,y)) \quad \text{dla } x,y \in X,$$

gdzie $\omega : [0,\infty) \to [0,\infty)$ jest funkcją niemalejącą, wklęsłą i taką, że $\omega(0) = 0$ oraz

$$\int_0^\sigma \frac{\omega(t)}{t} dt < \infty \quad \text{dla pewnego } \sigma > 0. \tag{2.6}$$

(V) Przyjmijmy, że funkcja p jest ograniczona i zdefiniujmy stałe

$$M_1 = \inf_{x\in X,\, t\in[0,T]} p(x,t), \tag{2.7}$$

$$M_2 = \sup_{x\in X,\, t\in[0,T]} p(x,t). \tag{2.8}$$

Będziemy zakładać, że $M_1 > 0$.

(VI) Niech ν^ε będzie miarą borelowską na przestrzeni H o własności $\operatorname{supp} \nu^\varepsilon \subset \overline{B}(0,\varepsilon)$. Połóżmy $\nu^\varepsilon_x(\cdot) = \nu^\varepsilon(\cdot - x)$ dla $x \in X$. Załóżmy, że

$$S(x,t) + h \in X \quad \text{dla wszystkich } x \in X,\ t \in [0,T] \text{ oraz } h \in \operatorname{supp} \nu^\varepsilon.$$

Uwaga 2.1. *Zauważmy, że dla $\varepsilon_* = 0$ uogólniony model cyklu komórkowego sprowadza się do prostszej wersji modelu z podrozdziału 2.1.*

Stwierdzenie 2.1. *Niech $\omega : [0,\infty) \to [0,\infty)$ będzie funkcją niemalejącą, wklęsłą i taką, że $\omega(0) = 0$. Ponadto niech ω spełnia warunek (2.6). Dla wszystkich $t \in [0,T]$ oraz dowolnej stałej $\zeta < 1$ zdefiniujmy*

$$\varphi(t) = \sum_{k=1}^{\infty} \omega(\zeta^k t). \tag{2.9}$$

Warunek Diniego (założenie (IV)) implikuje własności:

$$\varphi(t) < \infty \quad \textit{dla } t \in [0,T], \tag{2.10}$$

$$\textit{oraz} \qquad \lim_{t\to 0} \varphi(t) = 0. \tag{2.11}$$

Dowód. Chcąc uzasadnić (2.10), wystarczy skorzystać z odpowiednich własności funkcji ω i zauważyć, że

$$\infty > \int_0^{\sigma} \frac{\omega(t)}{t} dt = \sum_{k=0}^{\infty} \int_{\zeta^{k+1}\sigma}^{\zeta^k\sigma} \frac{\omega(t)}{t} dt \geq \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\omega(\zeta^{k+1}\sigma)}{\zeta^k\sigma}(\zeta^k\sigma - \zeta^{k+1}\sigma) \geq (1-\zeta)\varphi(\sigma).$$

Ustalmy $\epsilon > 0$ i $t_0 \in [0,T]$. Dzięki własności (2.10) możemy tak wybrać $n_0 \in N$, że $\sum_{k=n_0}^{\infty} \omega(\zeta^k t_0) < \epsilon/2$. Zauważmy, że funkcja ω, która jest z założenia niemalejąca i nieujemna, a ponadto spełnia warunek (2.6), jest również ciągła w zerze. Istnieje więc $\delta \in (0, t_0)$ taka, że $\sum_{k=1}^{n_0} \omega(\zeta^k t) < \epsilon/2$ dla $t \in [0,\delta)$. Wówczas $\sum_{k=1}^{\infty} \omega(\zeta^k t) \leq \epsilon/2 + \epsilon/2$ dla $t \in [0,\delta)$, co implikuje (2.11). □

Określmy funkcję $\Pi_\varepsilon : X \times B_X \to [0,1]$ wzorem

$$\Pi_\varepsilon(x,A) = \int_0^T p(x,t)\nu^{\varepsilon}_{S(x,t)}(A)\, dt \quad \text{dla } x \in X \text{ oraz } A \in B_X. \tag{2.12}$$

Zauważamy, że odwzorowanie $\Pi_\varepsilon(x,\cdot) : B_X \to R$ jest miarą probabilistyczną dla ustalonego $x \in X$ oraz funkcja $\Pi_\varepsilon(\cdot,A) : X \to R$ jest mierzalna dla ustalonego $A \in B_X$. Ze stwierdzenia 1.3 wynika więc, że operator $P_\varepsilon : M_{fin}(X) \to M_{fin}(X)$ postaci

$$P_\varepsilon\mu(A) = \int_X \Pi_\varepsilon(x,A)\mu(dx) \tag{2.13}$$

jest regularnym operatorem Markowa, a operator do niego dualny $U_\varepsilon : B(X) \to B(X)$ wyraża się wzorem

$$U_\varepsilon f(x) = \int_X f(y)\Pi_\varepsilon(x,dy). \tag{2.14}$$

Jak zauważyliśmy w uwadze 1.1, operator dualny U_ε można rozszerzyć do przestrzeni $\tilde{B}(X)$.

Aby udowodnić CTG i PIL, będziemy odpowiednio przyjmować dodatkowe założenia:

(II′) funkcja $S : X \times [0,T] \to X$ jest ciągła i spełnia lokalny warunek Lipschitza (2.3), gdzie $\lambda : X \times [0,T] \to [0,\infty)$ jest funkcją borelowską o własności

$$\Lambda_2 := \sup_{x \in X} \int_0^T \lambda^2(x,t)p(x,t)dt < 1; \tag{2.15}$$

(II″) funkcja $S : X \times [0,T] \to X$ jest ciągła i spełnia lokalny warunek Lipschitza (2.3), gdzie $\lambda : X \times [0,T] \to [0,\infty)$ jest funkcją borelowską o własności

$$\Lambda_{2+\delta} := \sup_{x \in X} \int_0^T \lambda^{2+\delta}(x,t)p(x,t)dt < 1. \tag{2.16}$$

Korzystając z nierówności Höldera, łatwo pokazać, że warunek (II″) implikuje (II′) oraz (II). Implikacje w drugą stronę nie są prawdziwe.

Rozdział 3

Własności modelu matematycznego

Wprowadzony zostanie model pomocniczy. Pokażemy pewne własności operatorów Markowa generujących model pomocniczy, a następnie uzasadnimy, dlaczego operator P_ε również spełnia te własności.

3.1. Model pomocniczy

Niech funkcje $T_h : X \times [0,T] \to X$, $h \in \bar{B}(0,\varepsilon)$, będą postaci

$$T_h(x,t) = S(x,t) + h \quad \text{dla } x \in X,\ t \in [0,T].$$

Ustalmy ciąg stałych $(h_n)_{n\in N} \subset H$ takich, że $h_n \in \bar{B}(0,\varepsilon)$ dla $n \in N$ oraz ciąg niezależnych zmiennych losowych $(t_n)_{n\in N_0}$ o wartościach w $[0,T]$. Rozważmy stochastycznie zaburzony układ dynamiczny

$$\tilde{x}_{n+1} = T_{h_{n+1}}(\tilde{x}_n, t_{n+1}) = S(\tilde{x}_n, t_{n+1}) + h_{n+1} \quad \text{dla } n \in N_0.$$

Dla uproszczenia notacji będziemy pisać

$$\tilde{x}^{x_0}_{n+1} = T_{h_{n+1}}\left(T_{h_n}\left(\ldots T_{h_2}\left(T_{h_1}(x_0,t_1),t_2\right)\ldots\right),t_{n+1}\right) \quad \text{dla } x_0 \in X. \tag{3.1}$$

Przyjmijmy, że funkcje S i p spełniają założenia (I)-(VI). Niech $h \in \bar{B}(0,\varepsilon)$. Zauważmy, że odwzorowanie $T_h : X\times[0,T] \to X$ jest ciągłe i spełnia lokalny warunek Lipschitza sformułowany w poprzednim rozdziale (zob. (2.3)). Zdefiniujmy funkcję $\Pi_h : X \times B_X \to [0,1]$ wzorem

$$\Pi_h(x,A) = \int_0^T 1_A\left(T_h(x,t)\right) p(x,t)dt \quad \text{dla } x \in X,\ A \in B_X. \tag{3.2}$$

Zauważamy, że $\Pi_h(x,\cdot)$ jest miarą probabilistyczną dla ustalonego $x \in X$ oraz $\Pi_h(\cdot,A)$ jest funkcją mierzalną dla $A \in B_X$. Na mocy stwierdzenia 1.3 operator P_h postaci

$$(P_h\mu)(A) = \int_X \Pi_h(x,A)\mu(dx) \quad \text{dla } A \in B_X,\ \mu \in M_{fin}(X) \tag{3.3}$$

jest regularnym operatorem Markowa, a operator do niego dualny U_h możemy opisać wzorem

$$(U_h f)(x) = \int_X f(y)\Pi_h(x, dy) \quad \text{dla } x \in X,\ f \in B(X). \tag{3.4}$$

Zgodnie z uwagą 1.1 operator dualny U_h można rozszerzyć do przestrzeni $\tilde{B}(X)$.

Ustalmy $\varepsilon \in [0, \varepsilon_*]$ dla $\varepsilon_* < \infty$. Przypomnijmy, że funkcja Π_ε i operator P_ε są odpowiednio dane wzorami (2.12) i (2.13). Zauważmy, że

$$\Pi_\varepsilon(x, A) = \int_{\bar{B}(0,\varepsilon)} \Pi_h(x, A)\nu^\varepsilon(dh) \quad \text{dla } x \in X,\ A \in B_X \tag{3.5}$$

i wobec tego

$$(P_\varepsilon\mu)(A) = \int_X \int_{\bar{B}(0,\varepsilon)} \Pi_h(x, A)\nu^\varepsilon(dh)\mu(dx) \quad \text{dla } A \in B_X,\ \mu \in M_{fin}(X). \tag{3.6}$$

Ponadto

$$(U_\varepsilon f)(x) = \int_{\bar{B}(0,\varepsilon)} \int_X f(y)\Pi_h(x, dy)\nu^\varepsilon(dh) \quad \text{dla } x \in X,\ f \in \tilde{B}(X).$$

3.2. Miary na trajektoriach

Ustalmy $x \in X$, $h \in \bar{B}(0, \varepsilon)$ oraz taki ciąg stałych $(h_n)_{n\in N} \subset H$, że $h_n \in \bar{B}(0, \varepsilon)$ dla $n \in N$. Niech $A \in B_X$. Zdefiniujmy indukcyjnie następujące rozkłady jednowymiarowe

$$\begin{aligned} &\Pi^0(x, A) = \delta_x(A) \\ &\Pi^1_h(x, A) = \Pi_h(x, A) \\ &\vdots \\ &\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x, A) = \int_X \Pi^1_{h_n}(y, A)\Pi^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}}(x, dy). \end{aligned} \tag{3.7}$$

Niech $n \in N_0$. Zauważmy, że $\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x, \cdot) : B_X \to R$ jest miarą probabilistyczną dla dowolnego $x \in X$. Ponadto $\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(\cdot, A) : X \to R$ jest funkcją mierzalną dla $A \in B_X$. Na mocy stwierdzenia 1.3 możemy rozważać operator Markowa $P^n_{h_1,\ldots,h_n} : M_{fin}(X) \to M_{fin}(X)$ postaci

$$(P^n_{h_1,\ldots,h_n}\mu)(A) = \int_X \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x, A)\mu(dx) \tag{3.8}$$

oraz operator do niego dualny $U^n_{h_1,\ldots,h_n} : \tilde{B}(X) \to \tilde{B}(X)$ dany wzorem

$$(U^n_{h_1,\ldots,h_n} f)(x) = \int_X f(y)\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x, dy). \tag{3.9}$$

Określmy teraz rozkłady wielowymiarowe. Jeśli założymy, że $\Pi^{1,\dots,n}_{h_1,\dots,h_n}(x,\cdot)$ jest miarą na X^n generowaną przez ciąg $\left(\Pi^1_{h_i}(x,\cdot)\right)_{i=1}^n$, to miarę $\Pi^{1,\dots,n+1}_{h_1,\dots,h_{n+1}}(x,\cdot)$ na X^{n+1} możemy definiować jako jedyną miarę taką, że

$$\Pi^{1,\dots,n+1}_{h_1,\dots,h_{n+1}}(x,A\times B)=\int_A \Pi^1_{h_{n+1}}(z_n,B)\Pi^{1,\dots,n}_{h_1,\dots,h_n}(x,dz) \quad \text{dla } z=(z_1,\dots,z_n),\ A\in\otimes_{i=1}^n B_X,\ B\in B_X. \tag{3.10}$$

Ostatecznie otrzymujemy miarę $\Pi^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}(x,\cdot)$ na X^∞. Należy zauważyć, że miary postaci (3.7) są rozkładami marginalnymi $\Pi^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}(x,\cdot)$. Istnienie miary $\Pi^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}(x,\cdot)$ wynika z twierdzenia Kołmogorowa, mianowicie istnieje pewna przestrzeń probabilistyczna $(\Omega,\mathcal{F},\mathbb{P})$, na której możemy definiować proces stochastyczny ξ^x o rozkładzie Φ_{ξ^x} takim, że

$$\Phi_{\xi^x}(B)=\mathbb{P}\left(\{\omega\in\Omega:\xi^x(\omega)\in B\}\right)=\Pi^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}(x,B) \quad \text{dla } B\in\otimes_{i=1}^{\infty}B_X.$$

Miara $\Pi^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}(x,\cdot)$ jest więc rozkładem niejednorodnego łańcucha Markowa ξ^x o ciągu funkcji przejścia $\left(\Pi^1_{h_i}\right)_{i\in N}$ i rozkładzie początkowym δ_x. Jeśli rozkład początkowy nie jest miarą δ_x, tylko dowolną miarą $\mu\in M_{fin}(X)$, to piszemy

$$\mathbb{P}_\mu(B)=\int_X \Pi^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}(x,B)\mu(dx) \quad \text{dla } B\in\otimes_{i=1}^{\infty}B_X. \tag{3.11}$$

Niech $n\in N_0$. Zauważmy następujące zależności:

$$(P^n_\varepsilon\mu)(A)=\int_X\int_{\left(\bar B(0,\varepsilon)\right)^n}\Pi^n_{h_1,\dots,h_n}(x,A)\nu^\varepsilon(dh_1)\dots\nu^\varepsilon(dh_n)\mu(dx) \quad \text{dla } A\in B_X,\ \mu\in M_{fin}(X) \tag{3.12}$$

oraz

$$(U^n_\varepsilon f)(x)=\int_{\left(\bar B(0,\varepsilon)\right)^n}\int_X f(y)\Pi^n_{h_1,\dots,h_n}(x,dy)\nu^\varepsilon(dh_1)\dots\nu^\varepsilon(dh_n) \quad \text{dla } x\in X,\ f\in\tilde B(X).$$

3.3. Własność Fellera

Niech $h,h_n\in\bar B(0,\varepsilon)$ dla $n\in N$ oraz $x,y\in X$. Weźmy $f\in\mathcal{L}$. Na mocy (3.2) oraz założeń (II) i (IV) z poprzedniego rozdziału otrzymujemy

$$\begin{aligned}
&|\langle f,\Pi_h(x,\cdot)-\Pi_h(y,\cdot)\rangle|=\\
&=\left|\int_X f(u)\Pi_h(x,du)-\int_X f(v)\Pi_h(y,dv)\right|=\\
&=\left|\int_0^T f\left(T_h(x,t)\right)p(x,t)dt-\int_0^T f\left(T_h(y,t)\right)p(y,t)dt\right|\le\\
&\le\int_0^T\left|f\left(T_h(x,t)\right)-f\left(T_h(y,t)\right)\right|p(x,t)dt+\int_0^T\left|f\left(T_h(y,t)\right)\right|\left|p(x,t)-p(y,t)\right|dt\le\\
&\le\int_0^T\varrho\left(T_h(x,t),T_h(y,t)\right)p(x,t)dt+\int_0^T\left|p(x,t)-p(y,t)\right|dt\le\\
&\le\Lambda_1\varrho(x,y)+\omega(\varrho(x,y)).
\end{aligned}$$

Postępując analogicznie, wobec wzorów (3.7) i (3.1) otrzymujemy oszacowanie

$$\begin{aligned}
&\left|\left\langle f, \Pi^n_{h_1,\dots,h_n}(x,\cdot) - \Pi^n_{h_1,\dots,h_n}(y,\cdot)\right\rangle\right| = \\
&= \left|\int_{[0,T]^n} f\left(\tilde{x}^x_n\right) p\left(\tilde{x}^x_{n-1}, t_n\right)\dots p(x,t_1)\, dt_n\dots dt_1 - \int_{[0,T]^n} f\left(\tilde{x}^y_n\right) p\left(\tilde{x}^y_{n-1}, t_n\right)\dots p(y,t_1)\, dt_n\dots dt_1\right| \leq \\
&\leq \int_{[0,T]^n} \left|f\left(\tilde{x}^x_n\right) - f\left(\tilde{x}^y_n\right)\right| p\left(\tilde{x}^x_{n-1}, t_n\right)\dots p(x,t_1)\, dt_n\dots dt_1 + \\
&\quad + \int_{[0,T]^n} \left|f\left(\tilde{x}^y_n\right)\right| \left|p\left(\tilde{x}^x_{n-1}, t_n\right)\dots p(x,t_1) - p\left(\tilde{x}^y_{n-1}, t_n\right)\dots p(y,t_1)\right| dt_n\dots dt_1 \leq \\
&\leq \Lambda^n_1 \varrho(x,y) + \int_{[0,T]^n} \left|p\left(\tilde{x}^x_{n-1}, t_n\right) - p\left(\tilde{x}^y_{n-1}, t_n\right)\right| p\left(\tilde{x}^x_{n-2}, t_{n-1}\right)\dots p(x,t_1)\, dt_n\dots dt_1 + \\
&\quad + \int_{[0,T]^n} \left|p\left(\tilde{x}^y_{n-1}, t_n\right)\right| \left|p\left(\tilde{x}^x_{n-2}, t_{n-1}\right)\dots p(x,t_1) - p\left(\tilde{x}^y_{n-2}, t_{n-1}\right)\dots p(y,t_1)\right| dt_n\dots dt_1 \leq \\
&\leq \dots \leq \Lambda^n_1 \varrho(x,y) + \omega\left(\Lambda^{n-1}_1 \varrho(x,y)\right) + \dots + \omega\left(\Lambda_1 \varrho(x,y)\right) + \omega(\varrho(x,y))
\end{aligned}$$

i stąd

$$\|\Pi^n_{h_1,\dots,h_n}(x,\cdot) - \Pi^n_{h_1,\dots,h_n}(y,\cdot)\|_{\mathcal{L}} \leq \Lambda^n_1 \varrho(x,y) + \varphi(\varrho(x,y)) + \omega(\varrho(x,y)), \tag{3.13}$$

gdzie funkcja φ jest dana wzorem (2.9). Powyższa nierówność oraz stwierdzenia 1.2 i 2.1 implikują słabą ciągłość odwzorowania

$$X \ni x \mapsto \Pi^n_{h_1,\dots,h_n}(x,\cdot) \in M_1(X).$$

Ponieważ operator $P^n_{h_1,\dots,h_n}$ jest regularnym operatorem Markowa, to zgodnie ze stwierdzeniem 1.4 jest on również fellerowski.

Wniosek 3.1. *Wobec (3.12) i niezależności oszacowania (3.13) od $(h_n)_{n\in N}$ operator P^n_ε posiada własność Fellera.*

3.4. Miary o momentach skończonych

Ustalmy punkt $\overline{x} \in X$, dla którego założenie (III) jest spełnione. Zdefiniujmy funkcję Lapunowa $V : X \to [0,\infty)$ wzorem

$$V(x) = \varrho(x,\overline{x}) \quad \text{dla } x \in X.$$

Lemat 3.1. *Niech $\Lambda_1, \Lambda_2, \Lambda_{2+\delta} < 1$ będą odpowiednio dane wzorami (2.4), (2.15) i (2.16) oraz niech c będzie dana wzorem (2.5). Ustalmy $n \in N$ oraz ciąg $(h_i)_{i\in N} \subset H$ taki, że $h_i \in \overline{B}(0,\varepsilon)$ dla $i \in N$. Jeśli $\mu \in M^j_1(X)$, to również $P^n_{h_1,\dots,h_n}\mu \in M^j_1(X)$ dla $j \in \{1, 2, 2+\delta\}$. Ponadto*

$$\left\langle V^j, P^n_{h_1,\dots,h_n}\mu\right\rangle \leq \left(\left(\Lambda^n_j \left\langle V^j, \mu\right\rangle\right)^{1/j} + \frac{c}{1-\Lambda^{1/j}_j}\right)^j \quad \text{dla } j \in \{1, 2, 2+\delta\}, \tag{3.14}$$

gdzie Λ_j i c nie zależą od wyboru ciągu stałych $(h_i)_{i\in N}$.

Dowód. Niech $\mu \in M_1^j(X)$ dla $j \in \{1, 2, 2+\delta\}$ oraz niech $h \in \bar{B}(0, \varepsilon)$. Z definicji funkcji przejścia Π_h (zob. (3.2)) mamy

$$\left(\left\langle V^j, P_h\mu\right\rangle\right)^{1/j} = \left(\int_X \int_X V^j(y)\Pi_h(x, dy)\mu(dx)\right)^{1/j} = \\ = \left(\int_X \int_0^T V^j(T_h(x,t))p(x,t)\,dt\,\mu(dx)\right)^{1/j} \leq \|V \circ T_h\|_{L^j(\varsigma)},$$

gdzie $\|\cdot\|_{L^j(\varsigma)}$ jest normą w przestrzeni $L^j(\varsigma)$ taką, że

$$\|f\|_{L^j(\varsigma)} = \left|\left\langle f^j, \varsigma\right\rangle\right|^{1/j}$$

dla $f \in \tilde{B}(X \times [0,T])$ oraz $\varsigma \in M_{fin}(X \times [0,T])$ danej wzorem

$$\varsigma(A) = \int_{X\times[0,T]} 1_A((x,t))p(x,t)\,dt\,\mu(dx) \quad \text{dla } A \in B_X \otimes B_{[0,T]}.$$

Zauważmy, że z założeń (I) i (II) otrzymujemy

$$(V \circ T_h)(x,t) = \varrho\left(T_h(x,t), \overline{x}\right) \leq \varrho\left(T_h(x,t), T_h(\overline{x},t)\right) + \varrho\left(T_h(\overline{x},t), \overline{x}\right) \leq \lambda(x,t)V(x) + c,$$

zatem z własności normy i odpowiedniego założenia o funkcji λ (założenie (II), (II′) lub (II″)) mamy

$$\left|\left\langle V^j, P_h\mu\right\rangle\right|^{1/j} = \|V \circ T_h\|_{L^j(\varsigma)} \leq \left(\int_{X\times[0,T]} \lambda^j(x,t)V^j(x)p(x,t)\,dt\,\mu(dx)\right)^{1/j} + c \\ \leq \left(\Lambda_j \left\langle V^j, \mu\right\rangle\right)^{1/j} + c$$

i wobec tego

$$\left\langle V^j, P^n_{h_1,\ldots,h_n}\mu\right\rangle \leq \left(\Lambda_j^{1/j}\left(\left\langle V^j, P^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}}\mu\right\rangle\right)^{1/j} + c\right)^j \leq \\ \leq \left(\Lambda_j^{2/j}\left(\left\langle V^j, P^{n-2}_{h_1,\ldots,h_{n-2}}\mu\right\rangle\right)^{1/j} + c\left(1 + \Lambda_j^{1/j}\right)\right)^j \leq \\ \leq \ldots \leq \left(\Lambda_j^{n/j}\left(\left\langle V^j, \mu\right\rangle\right)^{1/j} + \frac{c}{1-\Lambda_j^{1/j}}\right)^j,$$

co kończy dowód, ponieważ z założenia $\Lambda_j^{1/j} < 1$ oraz $c < \infty$. □

Wniosek 3.2. *Wobec (3.12) oraz niezależności oszacowania (3.14) od* $(h_i)_{i\in N}$ *poniższe stwierdzenia wynikają bezpośrednio z lematu 3.1.*

- *Jeśli* $\mu \in M_1^j(X)$*, to również*

$$P_\varepsilon^n \mu \in M_1^j(X) \quad dla\ j \in \{1, 2, 2+\delta\}\ oraz\ n \in N.$$

- *Mamy*

$$\left\langle V^j, P_\varepsilon^n \mu \right\rangle \leq \left(\left(\Lambda_j^n \left\langle V^j, \mu \right\rangle \right)^{1/j} + c \left(1 - \Lambda_j^{1/j} \right)^{-1} \right)^j \quad dla\ j \in \{1, 2, 2+\delta\},\ n \in N. \tag{3.15}$$

Rozdział 4

Miara sprzęgająca

W tym rozdziale przedstawimy konstrukcję miary sprzęgającej.

4.1. Definicja miary sprzęgającej

Definicja 4.1. *Weźmy $x, y \in X$ oraz $h \in \bar{B}(0, \varepsilon)$. Niech funkcja przejścia Π_h będzie postaci (3.2). Dla $\Pi_h^1(x, \cdot), \Pi_h^1(y, \cdot) \in M_1(X)$ możemy określić miarę probabilistyczną $C_h^1((x, y), \cdot)$ na X^2 taką, że*

- $C_h^1((x, y), A \times X) = \Pi_h^1(x, A) \quad$ *dla* $A \in B_X$,
- $C_h^1((x, y), X \times B) = \Pi_h^1(y, B) \quad$ *dla* $B \in B_X$.

Elementy z rodziny $\left\{C_h^1((x, y), \cdot) : x, y \in X\right\}$ nazywamy miarami sprzęgającymi.

Klasyczną definicję miary sprzęgającej można znaleźć m.in. w [31] (definicja 1.1).

4.2. Konstrukcja miary sprzęgającej

Ustalmy ciąg stałych $(h_i)_{i \in N} \subset \bar{B}(0, \varepsilon)$. Weźmy $\mu, \nu \in M_1^1(X)$ oraz $A, B \in B_X$. Rozważmy miary $b, b_{h_1,\ldots,h_n}^n \in M_{fin}\left(X^2\right)$ dla $n \in N$ takie, że

$$b(A \times X) = \mu(A), \quad b(X \times B) = \nu(B)$$

oraz

$$b_{h_1,\ldots,h_n}^n(A \times X) = \left(P_{h_1,\ldots,h_n}^n \mu\right)(A), \quad b_{h_1,\ldots,h_n}^n(X \times B) = \left(P_{h_1,\ldots,h_n}^n \nu\right)(B) \quad \text{dla } n \in N.$$

Niech funkcja $\bar{V} : X^2 \to [0, \infty)$ będzie dana wzorem

$$\bar{V}(x, y) = V(x) + V(y) \quad \text{dla } x, y \in X.$$

Zauważmy, że z lematu 3.1 otrzymujemy

$$\left\langle \overline{V}, b^n_{h_1,\ldots,h_n} \right\rangle \;\le\; \Lambda_1 \left\langle \overline{V}, b^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}} \right\rangle + 2c \;\le\; \Lambda_1^n \left\langle \overline{V}, b \right\rangle + \frac{2c}{1-\Lambda_1} \quad \text{dla } n \in N. \tag{4.1}$$

Określmy funkcjonał liniowy

$$\phi(b) = \int_{X^2} \varrho(x,y) b(dx \times dy) \quad \text{dla } b \in M^1_{fin}\left(X^2\right). \tag{4.2}$$

Zgodnie z przyjętą notacją mamy

$$\phi(b) \le \langle \overline{V}, b \rangle. \tag{4.3}$$

Niech $x, y \in X$ oraz $A, B \in B_X$ będą dowolne. Zdefiniujmy sub-probabilistyczne funkcje przejścia na X^2 wzorami

$$Q^1_h((x,y), A \times B) = \int_0^T \min\left\{p(x,t), p(y,t)\right\} \delta_{(T_h(x,t),T_h(y,t))}(A \times B) dt \quad \text{dla } h \in \overline{B}(0,\varepsilon) \tag{4.4}$$

oraz

$$Q^n_{h_1,\ldots,h_n}((x,y), A \times B) = \int_{X^2} Q^1_{h_n}((u,v), A \times B) Q^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}}((x,y), du \times dv) \quad \text{dla } n \in N. \tag{4.5}$$

Miary generowane przez zdefiniowane wyżej funkcje przejścia będziemy oznaczać tym samym symbolem. Znaczenie symbolu będzie wynikać z kontekstu. Zauważmy, że

$$Q^1_h((x,y), A \times X) \le \int_0^T p(x,t) \delta_{T_h(x,t)}(A) dt \;\; = \int_0^T 1_A\left(T_h(x,t)\right) p(x,t) dt = \Pi^1_h(x,A)$$

i analogicznie $Q^1_h((x,y), X \times B) \le \Pi^1_h(y,B)$ dla $h \in \overline{B}(0,\varepsilon)$. Podobnie, dla $n \in N$, mamy

$$Q^n_{h_1,\ldots,h_n}((x,y), A \times X) \le \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x,A),$$
$$Q^n_{h_1,\ldots,h_n}((x,y), X \times B) \le \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(y,B).$$

Niech $b \in M_{fin}\left(X^2\right)$ oraz niech $Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b$ oznacza miarę postaci

$$\left(Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right)(A \times B) = \int_{X^2} Q^n_{h_1,\ldots,h_n}((x,y), A \times B)\, b(dx \times dy) \quad \text{dla } A, B \in B_X,\ n \in N. \tag{4.6}$$

Zauważmy, że

$$\begin{aligned}
\left(Q^{n+1}_{h_1,\ldots,h_{n+1}} b\right)(A \times B) &= \int_{X^2} Q^{n+1}_{h_1,\ldots,h_{n+1}}((x,y), A \times B) b(dx \times dy) = \\
&= \int_{X^2} \int_{X^2} Q^1_{h_{n+1}}((u,v), A \times B) Q^n_{h_1,\ldots,h_n}((x,y), du \times dv) b(dx \times dy) = \\
&= \int_{X^2} Q^1_{h_{n+1}}((u,v), A \times B) \left(Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right)(du \times dv) = \left(Q^1_{h_{n+1}}\left(Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right)\right)(A \times B),
\end{aligned} \tag{4.7}$$

gdzie $A, B \in B_X$ i $n \in N$. Postępując analogicznie jak w (3.10), możemy budować miary produktowe $Q^{1,\dots,n}_{h_1,\dots,h_n}((x,y),\cdot)$ na X^n dla $x,y \in X$ oraz $n \in N$. Istnienie miary $Q^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}((x,y),\cdot)$ na całych trajektoriach wynika z twierdzenia Kołmogorowa. Ponadto

$$\left(Q^{\infty}_{h_1,h_2,\dots} b\right)(A) = \int_{X^2} Q^{\infty}_{h_1,h_2,\dots}((x,y),A)\, b(dx \times dy) \quad \text{dla } b \in M_{fin}\left(X^2\right) \text{ oraz } A \in \otimes_{i=1}^{\infty} B_X.$$

Zachodzi nierówność

$$\phi\left(Q^n_{h_1,\dots,h_n} b\right) \le \Lambda_1^n \phi(b) \quad \text{dla } n \in N,\ b \in M^1_{fin}\left(X^2\right), \tag{4.8}$$

gdzie funkcjonał ϕ jest dany wzorem (4.2). Rzeczywiście,

$$\begin{aligned}
\phi(Q^n_{h_1,\dots,h_n} b) &= \int_{X^2}\int_{X^2} \varrho(u,v) Q^n_{h_1,\dots,h_n}((x,y), du \times dv)\, b(dx \times dy) = \\
&= \int_{X^2}\int_{X^2}\int_0^T \int_{X^2} \varrho(u,v) \min\{p(\bar{u},t), p(\bar{v},t)\}\, \delta_{(T_{h_n}(\bar{u},t), T_{h_n}(\bar{v},t))}(du \times dv)\, dt \times \\
&\quad \times Q^{n-1}_{h_1,\dots,h_{n-1}}((x,y), d\bar{u} \times d\bar{v})\ b(dx \times dy) \le \\
&\le \int_{X^2}\int_{X^2}\int_0^T \varrho\left(T_{h_n}(\bar{u},t), T_{h_n}(\bar{v},t)\right) p(\bar{u},t) dt\, Q^{n-1}_{h_1,\dots,h_{n-1}}((x,y), d\bar{u} \times d\bar{v})\ b(dx \times dy) \le \\
&\le \int_{X^2}\int_{X^2}\int_0^T \varrho\left(\bar{u},\bar{v}\right) \lambda\left(\bar{u},t\right) p\left(\bar{u},t\right) dt\, Q^{n-1}_{h_1,\dots,h_{n-1}}((x,y), d\bar{u} \times d\bar{v})\ b(dx \times dy) \le \\
&\le \Lambda_1 \int_{X^2}\int_{X^2} \varrho\left(\bar{u},\bar{v}\right) Q^{n-1}_{h_1,\dots,h_{n-1}}((x,y), d\bar{u} \times d\bar{v})\ b(dx \times dy) \le \\
&\le \dots \le \Lambda_1^n \phi(b).
\end{aligned}$$

Lemat 4.1. *Ustalmy $h \in \bar{B}(0,\varepsilon)$. Niech rodzina miar $\left\{Q^1_h((x,y),\cdot) : x,y \in X\right\}$ na X^2 będzie generowana przez funkcje przejścia postaci (4.4). Istnieje rodzina $\left\{R^1_h((x,y),\cdot) : x,y \in X\right\}$ taka, że*

$$C^1_h((x,y),\cdot) = Q^1_{h_i}((x,y),\cdot) + R^1_h((x,y),\cdot) \quad \textit{dla } x,y \in X$$

oraz

(i) odwzorowanie $(x,y) \mapsto R^1_h((x,y), A \times B)$ jest mierzalne dla $A, B \in B_X$;

(ii) miary $R^1_h((x,y),\cdot)$ są nieujemne dla wszystkich $x,y \in X$;

(iii) miary $C^1_h((x,y),\cdot)$ są probabilistyczne dla dowolnych $x,y \in X$;

(iv) dla wszystkich $A, B \in B_X$ oraz $x,y \in X$ mamy

$$C^1_h((x,y), A \times X) = \Pi^1_h(x,A), \quad C^1_h((x,y), X \times B) = \Pi^1_h(y,B).$$

Dowód. Ustalmy $A, B \in B_X$. Niech

$$R_h^1((x,y), A\times B) = \left(1 - Q_h^1\left((x,y), X^2\right)\right)^{-1} \times \\ \times \left(\Pi_h^1(x,A) - Q_h^1((x,y), A\times X)\right)\left(\Pi_h^1(y,B) - Q_h^1((x,y), X\times B)\right),$$

gdy $Q_h^1\left((x,y), X^2\right) < 1$ oraz

$$R_h^1\left((x,y), A\times B\right) = 0,$$

gdy $Q_h^1\left((x,y), X^2\right) = 1$. Odwzorowanie można rozszerzyć do miary spełniającej wszystkie wymagane warunki $(i) - (iv)$. □

Wobec lematu 4.1 dla $\left\{\Pi_h^1(x,\cdot) : x \in X\right\}$ możemy konstruować rodzinę $\left\{C_h^1((x,y),\cdot) : x,y \in X\right\}$ miar sprzęgających takich, iż $Q_h^1((x,y),\cdot) \le C_h^1((x,y),\cdot)$ oraz $R_h^1((x,y),\cdot)$ są nieujemne dla dowolnych $x, y \in X$.

Powtarzając konstrukcję miar na cylindrach i całych trajektoriach opisaną w podrozdziale 3.2, otrzymujemy rodzinę miar probabilistycznych $\left\{C_{h_1,h_2\ldots}^\infty((x,y),\cdot) : x,y \in X\right\}$ na $\left(X^2\right)^\infty$ o rozkładach brzegowych $\Pi_{h_1,h_2,\ldots}^\infty(x,\cdot)$ i $\Pi_{h_1,h_2,\ldots}^\infty(y,\cdot)$. Zauważmy, że każda miara $C_{h_1,\ldots,h_n}^n((x,y),\cdot)$, konstruowana według zasady (3.7), jest rzutem na n-tą współrzędną miary $C_{h_1,h_2\ldots}^\infty((x,y),\cdot)$. Ponadto $\left\{C_{h_1,\ldots,h_n}^n((x,y),\cdot) : x,y \in X\right\}$ pełni rolę rodziny miar sprzęgających dla $\left\{\Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(x,\cdot) : x \in X\right\}$. Rzeczywiście, dla $x, y \in X$, $A \in B_X$, $n \in N$ oraz ciągu $(h_i)_{i\in N}$ mamy

$$C_{h_1,\ldots,h_n}^n((x,y), A\times X) = \int_{X^2} C_{h_n}^1((u,v), A\times X) C_{h_1,\ldots,h_{n-1}}^{n-1}((x,y), du\times dv) \\ = \int_{X^2} \Pi_{h_n}^1(u,A) C_{h_1,\ldots,h_{n-1}}^{n-1}((x,y), du\times dv) = \ldots = \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(x,A)$$

i podobnie $C_{h_1,\ldots,h_n}^n((x,y), X\times B) = \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(y,B)$.

Ustalmy $(x_0,y_0) \in X^2$ oraz $(h_n)_{n\in N} \subset \bar{B}(0,\varepsilon)$. Ciąg $\left(\left\{C_{h_1,\ldots,h_n}^n((x,y),\cdot) : x,y \in X\right\}\right)_{n\in N}$ generuje niejednorodny łańcuch Markowa Ψ na X^2 startujący z pary punktów (x_0,y_0), z kolei ciąg $\left(\left\{\hat{C}_{h_1,\ldots,h_n}^n((x,y,\theta),\cdot) : x,y \in X, \theta \in \{0,1\}\right\}\right)_{n\in N}$ definiuje łańcuch Markowa $\hat{\Psi}$ na rozszerzonej przestrzeni $X^2 \times \{0,1\}$ o rozkładzie początkowym $\delta_{(x_0,y_0,1)}$. Dla $x, y \in X$, $A, B \in B_X$ oraz $n \in N$ mamy

$$\mathbb{P}\left(\hat{\Psi}_{n+1} \in A\times B\times\{1\} \mid \hat{\Psi}_n = (x,y,i), i \in \{0,1\}\right) = Q_{h_1,\ldots,h_n}^n\left((x,y), A\times B\right),$$

$$\mathbb{P}\left(\hat{\Psi}_{n+1} \in A\times B\times\{0\} \mid \hat{\Psi}_n = (x,y,i), i \in \{0,1\}\right) = R_{h_1,\ldots,h_n}^n\left((x,y), A\times B\right).$$

Powtarzając konstrukcję miar na cylindrach z podrozdziału 3.2 i korzystając z twierdzenia Kołmogorowa, otrzymujemy miarę $\hat{C}_{h_1,h_2,\ldots}^\infty((x_0,y_0,1),\cdot)$ na $\left(X^2\times\{0,1\}\right)^\infty$, która jest stowarzyszona z łańcuchem Markowa $\hat{\Psi}$.

Wartość oczekiwaną względem miar $C_{h_1,h_2,\ldots}^\infty((x_0,y_0),\cdot)$ oraz $\hat{C}_{h_1,h_2,\ldots}^\infty((x_0,y_0,1),\cdot)$ będziemy oznaczać symbolem E_{x_0,y_0}.

Rozdział 5

Asymptotyczna stabilność i geometryczne tempo zbieżności

W rozdziale piątym pokażemy, że operator P_ε jest asymptotycznie stabilny, a tempo zbieżności ciągu $(P_\varepsilon^n \mu)_{n\in N_0}$ dla $\mu \in M_1^1(X)$ do miary niezmienniczej w normie Fortet-Mouriera jest geometryczne.

5.1. Twierdzenia pomocnicze

Przypomnijmy, że stałe $\Lambda_1 < 1$ i $c < \infty$ są odpowiednio dane wzorami (2.4) oraz (2.5). Ustalmy $\varkappa \in (0, 1-\Lambda_1)$ oraz zdefiniujmy zbiór

$$K_\varkappa = \left\{(x,y) \in X^2 : \ \bar{V}(x,y) < \varkappa^{-1} 2c\right\}. \tag{5.1}$$

Niech $d : \left(X^2\right)^\infty \to N$ będzie momentem pierwszej wizyty w zbiorze $K_\varkappa$, tzn.

$$d\left((x_n,y_n)_{n\in N_0}\right) = \inf\{n \in N : \ (x_n,y_n) \in K_\varkappa\}. \tag{5.2}$$

Gdy nie ma liczby naturalnej $n \in N$ takiej, że $(x_n,y_n) \in K_\varkappa$, przyjmujemy $d\left((x_n,y_n)_{n\in N_0}\right) = \infty$.

Twierdzenie 5.1. *Niech $\zeta \in (0,1)$. Istnieją stałe $C_1, C_2 > 0$ takie, że*

$$E_{x_0,y_0}\left((\Lambda_1+\varkappa)^{-\zeta d}\right) \le C_1 \bar{V}(x_0,y_0) + C_2. \tag{5.3}$$

Dowód. Ustalmy $(x_0,y_0) \in X^2$. Niech $\Psi = (\tilde{x}_n, \tilde{y}_n)_{n\in N_0}$ będzie łańcuchem Markowa startującym z (x_0,y_0) o ciągu funkcji przejścia $\left(C^1_{h_i}\right)_{i\in N}$. Przez $(\mathcal{F}_n)_{n\in N_0} \subset \mathcal{F}$ oznaczmy filtrację wyznaczoną przez łańcuch Ψ w przestrzeni Ω. Zdefiniujmy zbiór

$$A_n = \{\omega \in \Omega : \ \Psi_i = (\tilde{x}_i(\omega), \tilde{y}_i(\omega)) \notin K_\varkappa \ \text{ dla } \ i = 1,\dots,n-1\} \quad \text{dla } n \in N. \tag{5.4}$$

Zauważmy, że $A_{n+1} \subset A_n$ oraz $A_n \in \mathcal{F}_n$ dla $n \in N$. Własność (4.1), jak również definicje zbiorów A_n oraz $K_\varkappa$ (zob. (5.4) i (5.1)) implikują, że następujące nierówności są $\mathbb{P}$-p.n. spełnione:

$$\begin{aligned} 1_{A_n}(\omega) E_{x_0,y_0}\left(\bar{V}(\tilde{x}_{n+1},\tilde{y}_{n+1}) \mid \mathcal{F}_n\right)(\omega) &\le 1_{A_n}(\omega)\left(\Lambda_1 \bar{V}(\tilde{x}_n(\omega),\tilde{y}_n(\omega)) + 2c\right) \le \\ &\le 1_{A_n}(\omega)(\Lambda_1+\varkappa)\bar{V}(\tilde{x}_n(\omega),\tilde{y}_n(\omega)), \end{aligned}$$

wobec czego dostajemy

$$\int_{A_n} \overline{V}(\tilde{x}_n, \tilde{y}_n) d\mathbb{P} \leq \int_{A_{n-1}} \overline{V}(\tilde{x}_n, \tilde{y}_n) d\mathbb{P} = \int_{A_{n-1}} E_{x_0,y_0}\left(\overline{V}(\tilde{x}_n, \tilde{y}_n) | \mathcal{F}_{n-1}\right) d\mathbb{P} \leq$$
$$\leq \int_{A_{n-1}} \left(\Lambda_1 \overline{V}(\tilde{x}_{n-1}, \tilde{y}_{n-1}) + 2c\right) d\mathbb{P} \leq (\Lambda_1 + \varkappa) \int_{A_{n-1}} \overline{V}(\tilde{x}_{n-1}, \tilde{y}_{n-1}) d\mathbb{P}.$$

Stosując powyższe oszacowanie n razy, otrzymujemy

$$\int_{A_n} \overline{V}(\tilde{x}_n, \tilde{y}_n) d\mathbb{P} \leq (\Lambda_1 + \varkappa)^{n-1} \int_{A_1} \overline{V}(\tilde{x}_1, \tilde{y}_1) d\mathbb{P} \leq (\Lambda_1 + \varkappa)^{n-1} \left(\Lambda_1 \overline{V}(x_0, y_0) + 2c\right). \tag{5.5}$$

Z definicji zbiorów A_n i $K_\varkappa$ oraz z oszacowania (5.5) mamy

$$\mathbb{P}(A_n) \leq \int_{A_n} \varkappa (2c)^{-1} \overline{V}(\tilde{x}_n, \tilde{y}_n) d\mathbb{P} \quad \leq \varkappa \left(2c(\Lambda_1 + \varkappa)\right)^{-1} (\Lambda_1 + \varkappa)^n \left(\Lambda_1 \overline{V}(x_0, y_0) + 2c\right).$$

Podstawmy

$$\hat{c} := \varkappa \left(2c(\Lambda_1 + \varkappa)\right)^{-1} \left(\Lambda_1 \overline{V}(x_0, y_0) + 2c\right). \tag{5.6}$$

Wówczas $\mathbb{P}(A_n) \leq (\Lambda_1 + \varkappa)^n \hat{c}$. Ustalmy $\zeta \in (0,1)$. Ponieważ zmienna losowa d (zob. (5.2)) przyjmuje tylko wartości $n \in N$, otrzymujemy

$$E_{x_0,y_0}\left((\Lambda_1 + \varkappa)^{-\zeta d}\right) \leq \sum_{n=1}^{\infty} (\Lambda_1 + \varkappa)^{-\zeta n} \mathbb{P}(A_n) \leq \sum_{n=1}^{\infty} (\Lambda_1 + \varkappa)^{-\zeta n} (\Lambda_1 + \varkappa)^n \hat{c} \quad = \sum_{n=1}^{\infty} (\Lambda_1 + \varkappa)^{(1-\zeta)n} \hat{c}.$$

Szereg jest zbieżny, bo $\Lambda_1 + \varkappa < 1$. Podstawiając wartość $\hat{c}$ zgodnie z definicją (5.6) i dobierając odpowiednie stałe C_1 oraz C_2, otrzymujemy żądaną tezę. □

Zdefiniujmy zbiory

$$C_r = \left\{(x,y) \in X^2 : \ \varrho(x,y) < r\right\} \quad \text{dla } r > 0. \tag{5.7}$$

Lemat 5.1. *Ustalmy $\Lambda \in (\Lambda_1, 1)$. Niech C_r będzie zbiorem postaci (5.7) dla $r > 0$. Załóżmy, że $b \in M_{fin}\left(X^2\right)$ jest taką miarą, że supp $b \subset C_r$. Istnieje $\overline{\gamma} > 0$ o własności*

$$\left(Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right)(C_{\Lambda^n r}) \geq \overline{\gamma}^n \|b\| \quad \textit{dla } n \in N. \tag{5.8}$$

Dowód. Przypomnijmy, że zmienna $\tilde{x}^x_n$ jest dana wzorem (3.1). Z definicji (4.6), (4.5) oraz (4.4) otrzymujemy

$$\left(Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right)(C_{\Lambda^n r}) =$$
$$= \int_{X^2} \int_{X^2} \int_0^T \min\{p(u,t_n), p(v,t_n)\} \, \delta_{\left(T_{h_n}(u,t_n), T_{h_n}(v,t_n)\right)}(C_{\Lambda^n r}) \times$$
$$\times \, dt_n \, Q^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}}((x,y), du \times dv) \, b(dx \times dy) =$$
$$= \ldots =$$
$$= \int_{X^2} \left(\int_{(0,T)^n} 1_{C_{\Lambda^n r}}(\tilde{x}^x_n, \tilde{x}^y_n) \min\left\{p(\tilde{x}^x_{n-1}, t_n), p(\tilde{x}^y_{n-1}, t_n)\right\} \ldots \min\{p(x,t_1), p(y,t_1)\} \times \right.$$
$$\left. \times \, dt_n \ldots dt_1 \right) b(dx \times dy).$$

Zauważmy, że $1_{C_{\Lambda^n r}}(\tilde{x}_n^x, \tilde{x}_n^y) = 1$ wtedy i tylko wtedy, gdy $(t_1, \ldots, t_n) \in \mathcal{T}_n$, gdzie

$$\mathcal{T}_n := \{(t_1, \ldots, t_n) \in (0,T)^n : \varrho(\tilde{x}_n^x, \tilde{x}_n^y) < \Lambda^n r\}.$$

Niech $\mathcal{T}_n' := (0,T)^n \backslash \mathcal{T}_n$. Z założenia (II) otrzymujemy

$$\int_{\mathcal{T}_n'} \varrho(\tilde{x}_n^x, \tilde{x}_n^y)\, p(\tilde{x}_{n-1}^x, t_n) \ldots p(x, t_1)\; dt_n \ldots dt_1 \le \Lambda_1^n \varrho(x,y) < \Lambda_1^n r \quad \text{dla } (x,y) \in C_r.$$

Z drugiej strony z definicji $\mathcal{T}_n'$ dostajemy

$$\Lambda^n r \int_{\mathcal{T}_n'} p(\tilde{x}_{n-1}^x, t_n) \ldots p(x,t_1) dt_n \ldots dt_1 \le \int_{\mathcal{T}_n'} \varrho(\tilde{x}_n^x, \tilde{x}_n^y)\, p(\tilde{x}_{n-1}^x, t_n) \ldots p(x,t_1) dt_n \ldots dt_1,$$

co implikuje

$$\int_{\mathcal{T}_n'} p(\tilde{x}_{n-1}^x, t_n) \ldots p(x,t_1) dt_n \ldots dt_1 < \frac{\Lambda_1^n}{\Lambda^n} < 1,$$

a zatem mamy

$$\int_{\mathcal{T}_n} p(\tilde{x}_{n-1}^x, t_n) \ldots p(x,t_1) dt_n \ldots dt_1 \ge 1 - \left(\frac{\Lambda_1}{\Lambda}\right)^n \ge \left(1 - \frac{\Lambda_1}{\Lambda}\right)^n =: \gamma^n,$$

gdzie ostatnia nierówność jest spełniona dla dużych $n \in N$. Przypomnijmy, że M_1 i M_2 są odpowiednio dane wzorami (2.7) i (2.8). Korzystając z założenia (V), mamy $|\mathcal{T}_n| \ge \left(\frac{\gamma}{M_2}\right)^n$, gdzie $|\mathcal{T}_n|$ oznacza miarę Lebesgue'a zbioru $\mathcal{T}_n$. Ostatecznie otrzymujemy

$$\begin{aligned}
&\left(Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right)(C_{\Lambda^n r}) = \\
&= \int_{X^2} \left(\int_{\mathcal{T}_n} \min\left\{ p(\tilde{x}_{n-1}^x, t_n), p(\tilde{x}_{n-1}^y, t_n) \right\} \ldots \min\{p(x,t_1), p(y,t_1)\}\, dt_n \ldots dt_1 \right) b(dx \times dy) \ge \\
&\ge \int_{X^2} M_1^n |\mathcal{T}_n| b(dx \times dy) \ge M_1^n \left(\frac{\gamma}{M_2}\right)^n \|b\|.
\end{aligned}$$

Podstawienie $\bar{\gamma} := M_1 M_2^{-1} \gamma$ kończy dowód. □

Twierdzenie 5.2. *Dla $\varkappa \in (0, 1-\Lambda_1)$ istnieje liczba $n_0 \in N$ taka, że*

$$\left\| Q^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y),\cdot) \right\| \ge \frac{1}{2}\bar{\gamma}^{n_0} \quad \textit{dla } (x,y) \in K_\varkappa, \tag{5.9}$$

gdzie wielkość $\bar{\gamma} > 0$ jest zdefiniowana w lemacie 5.1.

Dowód. Zauważamy, że $\min\{u,v\} + |u-v| - u \ge 0$ dla dowolnych $u, v \in R$, zatem

$$\int_0^T \left(\min\{p(x,t), p(y,t)\} + |p(x,t) - p(y,t)| - p(x,t)\right) dt \ge 0 \quad \text{dla } (x,y) \in X^2.$$

Wobec definicji (4.4) otrzymujemy

$$\left\|Q_h^1((x,y),\cdot)\right\| + \int_0^T |p(x,t) - p(y,t)|dt \geq 1 \quad \text{dla } h \in \bar{B}(0,\varepsilon). \tag{5.10}$$

Niech $b \in M_{\text{fin}}\left(X^2\right)$. Korzystając kolejno z (5.10), warunku Diniego (założenie (IV)) i nierówności Jensena, dostajemy

$$\begin{aligned}\left\|Q_h^1 b\right\| = \int_{X^2} Q_h^1\left((x,y),X^2\right) b(dx\times dy) = \int_{X^2} \left\|Q_h^1((x,y),\cdot)\right\| b(dx\times dy) \geq \\ \geq \|b\| - \int_{X^2} \omega\left(\varrho(x,y)\right) b(dx\times dy) \geq \|b\| - \omega\left(\phi(b)\right).\end{aligned}$$

Następnie na mocy tożsamości (4.7) mamy

$$\begin{aligned}\left\|Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right\| &= \int_{X^2} Q^1_{h_n}((x,y),\cdot)\left(Q^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}} b\right)(dx\times dy) \geq \\ &\geq \left\|Q^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}} b\right\| - \omega\left(\phi\left(Q^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}} b\right)\right) \geq \\ &\geq \ldots \geq \\ &\geq \|b\| - \omega(\phi(b)) - \omega\left(\phi\left(Q^1_{h_1} b\right)\right) - \ldots - \omega\left(\phi\left(Q^{n-1}_{h_1,\ldots,h_{n-1}} b\right)\right).\end{aligned}$$

Korzystając z (4.8) oraz własności funkcji ω, otrzymujemy

$$\left\|Q^n_{h_1,\ldots,h_n} b\right\| \geq \|b\| - \sum_{i=1}^{n} \omega\left(\Lambda_1^{i-1}\phi(b)\right). \tag{5.11}$$

Ponieważ $\lim_{t\to 0}\varphi(t) = 0$ (stwierdzenie 2.1), to możemy wybrać liczbę $r > 0$ taką, że dla $\varrho(x,y) < r$ będzie zachodzić nierówność

$$\sum_{i=1}^{n} \omega\left(\Lambda_1^{i-1}\phi(b)\right) \leq \varphi\left(\Lambda_1^{-1}\phi(b)\right) < \frac{1}{2}\|b\| \quad \text{dla } n \in N.$$

Zatem, jeśli $\operatorname{supp} b \subset C_r$, to wobec (5.11) otrzymujemy

$$\left\|Q^\infty_{h_1,h_2,\ldots} b\right\| \geq \frac{\|b\|}{2}. \tag{5.12}$$

Ustalmy $\varkappa \in (0, 1-\Lambda_1)$. Łatwo zauważyć, że $K_\varkappa \subset C_{\varkappa^{-1}2c}$. Dla $n_0 := \min\left\{n \in N :\ \Lambda_1^n(\varkappa)^{-1}2c < r\right\}$ zachodzi inkluzja $C_{\Lambda_1^{n_0}\varkappa^{-1}2c} \subset C_r$. Pamiętając o następującej zależności: $Q^{n+m}_{h_1,\ldots,h_n,h_{n+1},\ldots,h_{n+m}}((x,y),\cdot) = \left(Q^m_{h_{n+1},\ldots,h_{n+m}} Q^n_{h_1,\ldots,h_n}\right)((x,y),\cdot)$ (por. (4.7)) oraz korzystając z własności Markowa, mamy

$$Q^\infty_{h_1,h_2,\ldots}\left((x,y),X^2\right) = \left(Q^\infty_{h_{n_0+1},h_{n_0+2},\ldots} Q^{n_0}_{h_1,\ldots,h_{n_0}}\right)\left((x,y),X^2\right).$$

Wówczas, z (5.12) i lematu 5.1 otrzymujemy

$$\left\|Q^{\infty}_{h_1,h_2,\ldots}((x,y),\cdot)\right\| = \left\|\left(Q^{\infty}_{h_{n_0+1},h_{n_0+2},\ldots}Q^{n_0}_{h_1,\ldots,h_{n_0}}\right)((x,y),\cdot)\right\| \geq \frac{1}{2}\left\|Q^{n_0}_{h_1,\ldots,h_{n_0}}((x,y),\cdot)\,|_{C_r}\right\| =$$
$$= \frac{1}{2}Q^{n_0}_{h_1,\ldots,h_{n_0}}((x,y),C_r) \geq \frac{1}{2}Q^{n_0}_{h_1,\ldots,h_{n_0}}\left((x,y),C_{\Lambda_1^{n_0}\varkappa^{-1}2c}\right) \geq \frac{1}{2}\overline{\gamma}^{n_0}$$

dla $(x,y) \in K_\varkappa$, co kończy dowód. □

Definicja 5.1. *Niech funkcja* $\tau : (X^2 \times \{0,1\})^\infty \to N$ *będzie określona wzorem*

$$\tau\left((x_n,y_n,\theta_n)_{n\in N_0}\right) = \inf\{n \in N :\ \theta_k = 1 \ \ \textit{dla wszystkich } k \geq n\}.$$

Przyjmujemy, że $\inf\emptyset = \infty$.

Twierdzenie 5.3. *Istnieją stałe* $\tilde{q} \in (0,1)$ *i* $C_3 > 0$ *takie, że*

$$E_{x,y}(\tilde{q}^{-\tau}) \leq C_3\left(1 + \overline{V}(x,y)\right) \quad \textit{dla } (x,y) \in X^2.$$

Dowód. Ustalmy dowolne $\varkappa \in (0, 1-\Lambda_1)$ oraz $(x,y) \in X^2$. Dla uproszczenia notacji będziemy pisać $\alpha = (\Lambda_1 + \varkappa)^{-\frac{1}{2}}$. Niech $\hat{\Psi} = (\tilde{x}_n, \tilde{y}_n, \theta_n)_{n\in N_0}$ będzie niejednorodnym łańcuchem Markowa startującym z $(x,y,1)$ o ciągu funkcji przejścia $\left(\hat{C}^1_{h_i}\right)_{i\in N}$ oraz niech $\hat{d}$ będzie momentem pierwszej wizyty łańcucha $\hat{\Psi}$ w zbiorze $K_\varkappa$, tzn.

$$\hat{d}\left((\tilde{x}_n,\tilde{y}_n,\theta_n)_{n\in N_0}\right) = \inf\{n \in N :\ (\tilde{x}_n,\tilde{y}_n) \in K_\varkappa\}$$

(por. (5.2)). Ponadto zdefiniujmy czasy kolejnych wizyt d_n w zbiorze $K_\varkappa$ dla $n \in N$, które spełniają warunki

$$d_1 = \hat{d}, \quad d_{n+1} = d_n + \hat{d}\circ\Gamma_{d_n} \quad \text{dla } n \in N,$$

gdzie $\Gamma_n : \left(X^2\times\{0,1\}\right)^\infty \to \left(X^2\times\{0,1\}\right)^\infty$ jest operatorem przesunięcia opisanym własnością $\Gamma_n\left((\tilde{x}_k,\tilde{y}_k,\theta_k)_{k\in N_0}\right) = (\tilde{x}_{k+n},\tilde{y}_{k+n},\theta_{k+n})_{k\in N_0}$. Z twierdzenia 5.1 wynika, że każda zmienna losowa d_n jest $C^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y),\cdot)$-p.n. skończona. Mocna własność Markowa (por. (1.5)) implikuje

$$E_{x,y}\left(\alpha^d\circ\Gamma_{d_n}|\mathcal{F}_{d_n}\right) = E_{(\tilde{x}_{d_n},\tilde{y}_{d_n})}\left(\alpha^d\right) \quad \text{dla } n \in N, \tag{5.13}$$

gdzie $\mathcal{F}_{d_n}$ jest σ-ciałem generowanym przez zmienną losową d_n. Z równości (5.13), twierdzenia 5.1 (dla $\zeta = 1/2$) i definicji zbioru $K_\varkappa$ mamy

$$E_{x,y}\left(\alpha^{d_{n+1}}\right) = E_{x,y}\left(\alpha^{d_n}E_{(\tilde{x}_{d_n},\tilde{y}_{d_n})}\left(\alpha^{\hat{d}}\right)\right) \leq E_{x,y}\left(\alpha^{d_n}\right)\left(C_1\varkappa^{-1}2c + C_2\right).$$

Ustalmy $\eta := C_1\varkappa^{-1}2c + C_2$. Wówczas otrzymujemy

$$E_{x,y}\left(\alpha^{d_{n+1}}\right) \leq \eta^n E_{x,y}\left(\alpha^{\hat{d}}\right) \leq \eta^n\left(C_1\overline{V}(x,y) + C_2\right). \tag{5.14}$$

Zdefiniujmy

$$\hat{\tau}\left((\tilde{x}_n, \tilde{y}_n, \theta_n)_{n\in N_0}\right) = \inf\{n \in N : \ (\tilde{x}_n, \tilde{y}_n) \in K_\varkappa, \ \theta_k = 1 \ \text{ dla } k \geq n\}$$

oraz

$$\sigma = \inf\{n \in N : \ \hat{\tau} = d_n\}.$$

Na mocy twierdzenia 5.2 istnieje liczba $n_0 \in N$ taka, że

$$\hat{C}^{\infty}_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\{\sigma > n\}) \leq \left(1 - \frac{\overline{\gamma}^{n_0}}{2}\right)^n \quad \text{dla } n \in N. \tag{5.15}$$

Niech $p > 1$. Korzystając z nierówności Höldera i oszacowań (5.14) oraz (5.15), otrzymujemy

$$\begin{aligned}
E_{x,y}\left(\alpha^{\frac{\hat{\tau}}{p}}\right) &\leq \sum_{k=1}^{\infty} E_{x,y}\left(\alpha^{\frac{d_k}{p}} 1_{\{\sigma=k\}}\right) \leq \\
&\leq \sum_{k=1}^{\infty} \left(E_{x,y}\left(\alpha^{d_k}\right)\right)^{\frac{1}{p}} \left(\hat{C}^{\infty}_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\{\sigma = k\})\right)^{(1-\frac{1}{p})} \leq \\
&\leq \left(C_1\overline{V}(x,y) + C_2\right)^{\frac{1}{p}} \eta^{-\frac{1}{p}} \sum_{k=1}^{\infty} \eta^{\frac{k}{p}} \left(1 - \frac{1}{2}\overline{\gamma}^{n_0}\right)^{(k-1)(1-\frac{1}{p})} = \\
&= \left(C_1\overline{V}(x,y) + C_2\right)^{\frac{1}{p}} \eta^{-\frac{1}{p}} \left(1 - \frac{1}{2}\overline{\gamma}^{n_0}\right)^{-(1-\frac{1}{p})} \sum_{k=1}^{\infty} \left(\left(\frac{\eta}{1 - \frac{1}{2}\overline{\gamma}^{n_0}}\right)^{\frac{1}{p}} \left(1 - \frac{1}{2}\overline{\gamma}^{n_0}\right)\right)^k.
\end{aligned}$$

Dla odpowiednio dużych p oraz $\tilde{q} = \alpha^{-\frac{1}{p}}$, mamy

$$E_{x,y}\left(\tilde{q}^{-\hat{\tau}}\right) = E_{x,y}\left(\alpha^{\frac{\hat{\tau}}{p}}\right) \leq \left(1 + \overline{V}(x,y)\right) C_3,$$

gdzie C_3 jest pewną stałą. Ponieważ $\tau \leq \hat{\tau}$, dowód jest ukończony. □

Lemat 5.2. *Niech $f \in \mathcal{L}$. Istnieją stałe $q \in (0,1)$ oraz $C_5 > 0$ takie, że*

$$\int_{X^2} |f(u) - f(v)| \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^{\infty}_{h_1,h_2\ldots}((x,y,1),\cdot)\right)(du \times dv) \leq q^n C_5\left(1 + \overline{V}(x,y)\right) \quad \textit{dla } x,y \in X,\ n \in N,$$

gdzie $\Pi^*_n : \left(X^2 \times \{0,1\}\right)^{\infty} \to X^2 \times \{0,1\}$ są rzutami na n-te współrzędne oraz $\Pi^*_{X^2} : X^2 \times \{0,1\} \to X^2$ jest projekcją na X^2.

Dowód. Niech $n \in N$. Zdefiniujmy zbiory

$$\begin{aligned}
A_{\frac{n}{2}} &= \left\{t \in \left(X^2 \times \{0,1\}\right)^{\infty} : \ \tau(t) \leq \frac{n}{2}\right\}, \\
B_{\frac{n}{2}} &= \left\{t \in \left(X^2 \times \{0,1\}\right)^{\infty} : \ \tau(t) > \frac{n}{2}\right\}.
\end{aligned}$$

Zauważmy, że $A_{\frac{n}{2}} \cap B_{\frac{n}{2}} = \emptyset$ oraz $A_{\frac{n}{2}} \cup B_{\frac{n}{2}} = \left(X^2 \times \{0,1\}\right)^\infty$, zatem

$$\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot) = \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{A_{\frac{n}{2}}} + \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{B_{\frac{n}{2}}} \quad \text{dla } n \in N.$$

Wówczas

$$\begin{aligned}
&\int_{X^2} |f(u) - f(v)| \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{A_{\frac{n}{2}}}\right)(du \times dv) + \\
&\quad + \int_{X^2} |f(u) - f(v)| \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{B_{\frac{n}{2}}}\right)(du \times dv) \leq \\
&\leq \int_{X^2} \varrho(u,v) \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{A_{\frac{n}{2}}}\right)(du \times dv) + 2\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}\left((x,y,1), B_{\frac{n}{2}}\right).
\end{aligned}$$

Stosując wielokrotnie własność (4.8), otrzymujemy

$$\begin{aligned}
\int_{X^2} \varrho(u,v) \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{A_{\frac{n}{2}}}\right)(du,dv) &= \phi\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{A_{\frac{n}{2}}}\right) \leq \\
&\leq \Lambda_1^{\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} \phi\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_{\lfloor \frac{n+1}{2} \rfloor} \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{A_{\frac{n}{2}}}\right).
\end{aligned}$$

Dzięki (4.1) oraz (4.3) mamy

$$\phi\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_{\lfloor \frac{n+1}{2} \rfloor} \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)|_{A_{\frac{n}{2}}}\right) \leq \Lambda_1^{\lfloor \frac{n+1}{2} \rfloor} \overline{V}(x,y) + \frac{2c}{1-\Lambda_1}$$

i wobec tego

$$\begin{aligned}
&\int_{X^2} |f(u) - f(v)| \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^\infty_{h_1,h_2\ldots}((x,y,1),\cdot)\right)(du \times dv) \leq \\
&\quad \leq \Lambda_1^{\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} \left(\Lambda_1^{\lfloor \frac{n+1}{2} \rfloor} \overline{V}(x,y) + \frac{2c}{1-\Lambda_1}\right) + 2\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}\left((x,y,1), B_{\frac{n}{2}}\right).
\end{aligned}$$

Z nierówności Czebyszewa oraz twierdzenia 5.3 otrzymujemy

$$\begin{aligned}
\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}\left((x,y,1), B_{\frac{n}{2}}\right) = \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}\left((x,y,1), \left\{\tau > \frac{n}{2}\right\}\right) &= \hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}\left((x,y,1), \left\{\tilde{q}^{-\tau} \geq \tilde{q}^{-\frac{n}{2}}\right\}\right) \leq \\
&\leq \frac{E_{x,y}(\tilde{q}^{-\tau})}{\tilde{q}^{-\frac{n}{2}}} \leq \tilde{q}^{\frac{n}{2}} C_3 \left(1 + \overline{V}(x,y)\right),
\end{aligned}$$

gdzie $\tilde{q} \in (0,1)$ oraz $C_3 > 0$ są zadane w twierdzeniu 5.3. Ostatecznie otrzymujemy

$$\int_{X^2} |f(u) - f(v)| \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^\infty_{h_1,h_2\ldots}((x,y,1),\cdot)\right)(du \times dv) \leq \Lambda_1^{\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} C_4 \left(1 + \overline{V}(x,y)\right) + 2\tilde{q}^{\frac{n}{2}} C_3 \left(1 + \overline{V}(x,y)\right),$$

gdzie $C_4 := \max\left\{\Lambda_1^{1/2}, (1-\Lambda_1)^{-1} 2c\right\}$. Podstawiając $q := \max\left\{\Lambda_1^{1/2}, \tilde{q}^{1/2}\right\}$ oraz $C_5 := C_4 + 2C_3$, dostajemy tezę twierdzenia. □

Wniosek 5.1. *Jeśli $g \in B(X)$ jest funkcją lipschitzowską ze stałą Lipschitza $L_g > 0$, to na mocy lematu 5.2 istnieją $q \in (0,1)$ oraz $C_5 > 0$ takie, że*

$$\int_{X^2} |g(u) - g(v)| \left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^{\infty}_{h_1,h_2\ldots}((x,y,1),\cdot)\right)(du \times dv) \leq Gq^n C_5 \left(1 + \bar{V}(x,y)\right) \quad \text{dla } x,y \in X,\ n \in N,$$

gdzie $G := \max\left\{L_g, \sup_{x\in X} |g(x)|\right\}$.

Twierdzenie 5.4. *Istnieją stałe $q \in (0,1)$ oraz $C_5 > 0$ takie, że*

$$\left\|\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x,\cdot) - \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(y,\cdot)\right\|_{\mathcal{L}} \leq q^n C_5 \left(1 + \bar{V}(x,y)\right) \quad \text{dla } x,y \in X \text{ oraz } n \in N. \tag{5.16}$$

Dowód. Twierdzenie jest konsekwencją lematu 5.2. Wystarczy zauważyć, że

$$\begin{aligned}\left\|\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x,\cdot) - \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(y,\cdot)\right\|_{\mathcal{L}} &= \sup_{f\in\mathcal{L}} \left|\int_X f(z)\left(\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x,\cdot) - \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(y,\cdot)\right)(dz)\right| = \\ &= \sup_{f\in\mathcal{L}} \left|\int_{X^2} (f(z_1) - f(z_2))\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_n \hat{C}^{\infty}_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)\right)(dz_1 \times dz_2)\right|,\end{aligned}$$

co implikuje

$$\left\|\Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x,\cdot) - \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(y,\cdot)\right\|_{\mathcal{L}} \leq q^n C_5 \left(1 + \bar{V}(x,y)\right).$$

Dowód został ukończony. □

5.2. Oszacowanie tempa zbieżności w modelu

Twierdzenie 5.5. *Ustalmy $\varepsilon \in [0, \varepsilon_*]$ dla $\varepsilon_* < \infty$. Niech X będzie domkniętym podzbiorem przestrzeni Banacha H. Niech $\mu \in M_1^1(X)$. Przy założeniach (I)-(VI) istnieje jedyna miara niezmiennicza $\mu_* \in M_1^1(X)$ oraz stałe $C := C(\mu) > 0$ i $q \in [0,1)$ takie, że*

$$\left\|P^n_\varepsilon \mu - \mu_*\right\|_{\mathcal{L}} \leq Cq^n \quad \text{dla } n \in N. \tag{5.17}$$

Dowód. Operator Markowa P_ε można wyrazić za pomocą funkcji przejścia Π^1_h (zob. (3.5) oraz (3.6)). Wówczas

$$P^n_\varepsilon \mu(\cdot) = \int_X \int_{\bar{B}(0,\varepsilon)} \ldots \int_{\bar{B}(0,\varepsilon)} \Pi^n_{h_1,\ldots,h_n}(x,\cdot)\nu^\varepsilon(dh_1)\ldots\nu^\varepsilon(dh_n)\mu(dx).$$

Ponadto z wniosków 3.1 i 3.2 wiemy, że P_ε jest operatorem Fellera, a $P_\varepsilon\mu \in M_1^1(X)$ dla $\mu \in M_1^1(X)$ oraz

$$\langle V, P^n_\varepsilon \mu\rangle \leq \Lambda_1^n \langle V, \mu\rangle + \frac{c}{1-\Lambda_1}. \tag{5.18}$$

Niech $\mu_1, \mu_2 \in M_1^1(X)$ oraz $f \in \mathcal{L}$. Wówczas

$$\begin{aligned}
&\left|\langle f, P_\varepsilon^n \mu_1 - P_\varepsilon^n \mu_2\rangle\right| = \\
&= \left| \int_X \int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^n} \int_X f(z) \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(x, dz) \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_n) \mu_1(dx) - \right. \\
&\quad \left. - \int_X \int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^n} \int_X f(z) \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(y, dz) \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_n) \mu_2(dy) \right| = \\
&= \left| \int_X \left(\int_X \int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^n} \int_X f(z) \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(x, dz) \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_n) \mu_1(dx) \right) \mu_2(dy) - \right. \\
&\quad \left. - \int_X \left(\int_X \int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^n} \int_X f(z) \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(y, dz) \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_n) \mu_2(dy) \right) \mu_1(dx) \right|.
\end{aligned}$$

Zauważmy, że oszacowanie (5.16) z twierdzenia 5.4 nie zależy od wyboru $(h_i)_{i \in N}$, zatem

$$\begin{aligned}
&\left|\langle f, P_\varepsilon^n \mu_1 - P_\varepsilon^n \mu_2\rangle\right| \leq \\
&\leq \int_{X^2} \left(\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^n} \left| \int_X f(z) \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(x, dz) - \int_X f(z) \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(y, dz) \right| \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_n) \right) \mu_1(dx) \mu_2(dy) \leq \\
&\leq \int_{X^2} \left(\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^n} \left\| \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(x, \cdot) - \Pi_{h_1,\ldots,h_n}^n(y, \cdot) \right\|_{\mathcal{L}} \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_n) \right) \mu_1(dx) \mu_2(dy) \leq \\
&\leq q^n C_5 \int_{X^2} \left(\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^n} \left(1 + \bar{V}(x,y)\right) \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_n) \right) \mu_1(dx) \mu_2(dy) = \\
&= q^n C_5 \int_{X^2} \left(1 + \bar{V}(x,y)\right) \mu_1(dx) \mu_2(dy),
\end{aligned}$$

gdzie $\mu_1, \mu_2 \in M_1^1(X)$. Ponieważ funkcja $f \in \mathcal{L}$ była dowolna, to

$$\left\| P_\varepsilon^n \mu_1 - P_\varepsilon^n \mu_2 \right\|_{\mathcal{L}} \leq q^n C_5 \int_X \int_X \left(1 + \bar{V}(x,y)\right) \mu_1(dx) \mu_2(dy).$$

Operator Markowa P_ε jest więc mieszający.

Podstawmy $\mu_1 := \mu \in M_1^1(X)$ oraz $\mu_2 := P_\varepsilon^m \mu \in M_1^1(X)$ dla $m \in N$. Mamy

$$\begin{aligned}
\left\| P_\varepsilon^n \mu - P_\varepsilon^{n+m} \mu \right\|_{\mathcal{L}} &\leq q^n C_5 \int_X \int_X \left(1 + \bar{V}(x,y)\right) \mu(dx) P_\varepsilon^m \mu(dy) = \\
&= q^n C_5 \left(1 + \langle V, \mu\rangle + \langle V, P_\varepsilon^m \mu\rangle\right) \leq q^n C_6
\end{aligned}$$

dla pewnej stałej C_6, zatem $(P_\varepsilon^n \mu)_{n \in N_0}$ jest ciągiem Cauchy'ego w przestrzeni $(M_1(X), \|\cdot\|_{\mathcal{L}})$. Z zupełności przestrzeni $(M_1(X), \|\cdot\|_{\mathcal{L}})$ (stwierdzenie 1.1) wynika, że ciąg $(P_\varepsilon^n \mu)_{n \in N_0}$ jest w niej zbieżny. Zdefiniujmy $\mu_*(\mu)$ jako słabą granicę ciągu $(P_\varepsilon^n \mu)_{n \in N_0}$, przy $n \to \infty$. Miara $\mu_*(\mu)$ jest niezmiennicza, bo P_ε spełnia własność Fellera (stwierdzenie 1.8). Ponadto miara $\mu_* := \mu_*(\mu)$ jest jedyna (stwierdzenie 1.7).

Weźmy ciąg funkcji $(V_k)_{k\in N_0}$, $V_k : X \to R$, zadanych wzorem $V_k(y) = \min\{k, V(y)\}$ dla $k \in N_0$ oraz $y \in X$. Ustalamy $x \in X$. Z pierwszej części dowodu wiemy już, że $\lim_{n\to\infty} \left\|P_\varepsilon^n \delta_x - \mu_*\right\|_{\mathcal{L}} = 0$, co jest równoważne temu, że $P_\varepsilon^n \delta_x \xrightarrow{w} \mu_*$, gdy $n \to \infty$ (stwierdzenie 1.2). Dla wszystkich $k \in N_0$ mamy $V_k \in C(X)$, zatem

$$\lim_{n\to\infty} \langle V_k, P_\varepsilon^n \delta_x\rangle = \langle V_k, \mu_*\rangle.$$

Zauważmy, że zgodnie z (5.18) otrzymujemy

$$\langle V_k, P_\varepsilon^n \delta_x\rangle = \Lambda_1^n \langle V_k, \delta_x\rangle + (1-\Lambda_1)^{-1} c \le \Lambda_1^n V_k(x) + (1-\Lambda_1)^{-1} c \quad \text{dla } n \in N_0.$$

Ponadto

$$\langle V_k, \mu_*\rangle = \lim_{n\to\infty} \langle V_k, P_\varepsilon^n \delta_x\rangle \le (1-\Lambda_1)^{-1} c,$$

więc ciąg $(\langle V_k, \mu_*\rangle)_{k\in N_0}$ jest wspólnie ograniczony. Ponieważ funkcje $(V_k)_{k\in N_0}$ są nieujemne i niemalejące, możemy skorzystać z twierdzenia Lebesgue'a o zbieżności monotonicznej i otrzymać

$$\langle V, \mu_*\rangle = \lim_{k\to\infty} \langle V_k, \mu_*\rangle.$$

Pokazaliśmy więc, że $\mu_* \in M_1^1(X)$.

Pamiętając, że $\overline{V}(x,y) = V(x) + V(y)$, asymptotyczna stabilność operatora P_ε, jak również geometryczne tempo zbieżności do jedynej miary niezmienniczej $\mu_* \in M_1^1(X)$ wynikają z poniższego oszacowania

$$\left\|P_\varepsilon^n \mu - \mu_*\right\|_{\mathcal{L}} \le \int_X \int_X q^n C_5 \left(1 + \overline{V}(x,y)\right) \mu_*(dy)\mu(dx) \le q^n C,$$

gdzie $C := C_5\,(1 + \langle V, \mu\rangle + \langle V, \mu_*\rangle)$. Ponieważ stała C zależy tylko i wyłącznie od miary $\mu \in M_1^1(X)$, dowód jest ukończony. □

Rozdział 6

Centralne twierdzenie graniczne

Celem tego rozdziału jest udowodnienie CTG dla uogólnionego modelu cyklu komórkowego.

6.1. Centralne twierdzenia graniczne dla stacjonarnych łańcuchów Markowa

Dany jest łańcuch Markowa $(x_n)_{n\in N_0}$ generowany przez funkcję przejścia Π, startujący z miary niezmienniczej μ_*, o wartościach w przestrzeni mierzalnej $(\mathcal{X}, \mathcal{B})$. Niech $L^2(\mu_*)$ będzie przestrzenią funkcji $g : \mathcal{X} \to R$ całkowalnych z kwadratem, dla których $\|g\|^2_{L^2(\mu_*)} = \int_{\mathcal{X}} g^2 d\mu_* < \infty$. Podprzestrzeń przestrzeni $L^2(\mu_*)$, której elementy spełniają własność $\langle g, \mu_* \rangle = 0$, będziemy oznaczać symbolem $L^2_0(\mu_*)$. Niech $g \in L^2_0(\mu_*)$. Zdefiniujmy

$$S^*_n = \frac{g(x_0) + \ldots + g(x_{n-1})}{\sqrt{n}} \quad \text{dla } n \in N.$$

Twierdzenie 6.1. *Niech $g \in L^2_0(\mu_*)$. Jeśli spełniony jest warunek*

$$\sum_{n=1}^{\infty} n^{-3/2} \left(\int_X \left(\sum_{k=0}^{n-1} \int_{\mathcal{X}} g(y) \Pi^k(x, dy) \right)^2 \mu_*(dx) \right)^{1/2} < \infty, \tag{6.1}$$

to istnieje skończona granica

$$\sigma^2 := \sigma^2(g) = \lim_{n\to\infty} E_{\mu_*} \left((S^*_n)^2 \right)$$

oraz ciąg zmiennych losowych $(S^*_n)_{n\in N}$ zbiega według rozkładu do zmiennej losowej o rozkładzie normalnym $\mathcal{N}\left(0, \sigma^2\right)$ (wniosek 1, [22]).

6.2. Zastosowanie do badanego modelu

Ustalmy $\varepsilon \in [0, \varepsilon_*]$ dla $\varepsilon_* < \infty$.

Lemat 6.1. *Niech $\mu \in M_1^2(X)$. Jeśli μ_* jest granicą ciągu $(P_\varepsilon^n \mu)_{n\in N_0}$ zbieżnego w normie Fortet-Mouriera, to $\mu_* \in M_1^2(X)$.*

Dowód. Niech $\mu \in M_1^2(X)$. Ustalmy $x \in X$ oraz $n \in N_0$. Przypomnijmy, że stałe $\Lambda_2 < 1$ i $c < \infty$ są odpowiednio zadane wzorami (2.15) oraz (2.5). Z wniosku 3.2 wiemy, że $P_\varepsilon^n \mu \in M_1^2(X)$. Ponadto (por. (3.15)) mamy

$$\left\langle V^2, P_\varepsilon^n \mu \right\rangle \leq \left(\left(\Lambda_2^n \left\langle V^2, \mu \right\rangle \right)^{1/2} + c \left(1 - \Lambda_2^{1/2} \right)^{-1} \right)^2 .$$

Niech $\tilde{V}_k(y) = \min\left\{k, V^2(y)\right\}$ dla wszystkich $y \in X$ oraz $k \in N_0$. Z twierdzenia 5.5 oraz stwierdzenia 1.2 wiemy, że $P_\varepsilon^n \mu \xrightarrow{w} \mu_*$, gdy $n \to \infty$. Zauważmy, że $\tilde{V}_k \in C(X)$ dla dowolnych $k \in N_0$, zatem

$$\left\langle \tilde{V}_k, \mu_* \right\rangle = \lim_{n\to\infty} \left\langle \tilde{V}_k, P_\varepsilon^n \mu \right\rangle \leq c^2 \left(1 - \sqrt{\Lambda_2} \right)^{-2}$$

i wobec tego ciąg $\left(\left\langle \tilde{V}_k, \mu_* \right\rangle \right)_{k\in N_0}$ jest wspólnie ograniczony. Ponieważ $\left(\tilde{V}_k \right)_{k\in N_0}$ jest niemalejącym ciągiem funkcji nieujemnych, to z twierdzenia Lebesgue'a o zbieżności monotonicznej otrzymujemy

$$\left\langle V^2, \mu_* \right\rangle = \lim_{k\to\infty} \left\langle \tilde{V}_k, \mu_* \right\rangle \leq c^2 (1 - \sqrt{\Lambda_2})^{-2}$$

i stąd $\mu_* \in M_1^2(X)$. □

Ustalmy łańcuch Markowa $(x_n)_{n\in N_0}$ generowany przez funkcję przejścia Π_ε oraz rozkład początkowy $\mu \in M_1^2(X)$. Niech S_n^μ będzie zmienną losową zadaną wzorem

$$S_n^\mu = \frac{g(x_0) + \ldots + g(x_{n-1})}{\sqrt{n}} \quad \text{dla } n \in N \tag{6.2}$$

oraz niech $\Phi_{S_n^\mu}$ oznacza rozkład S_n^μ. W szczególności niech zmienne S_n^* oraz S_n^x będą określone dla łańcuchów Markowa o funkcji przejścia Π_ε i rozkładach początkowych μ_* oraz δ_x. Załóżmy, że funkcja $g \in B(X)$ spełnia warunek Lipschitza ze stałą L_g oraz $\langle g, \mu_* \rangle = 0$. Łatwo zauważyć, że $\left\langle g^2, \mu_* \right\rangle < \infty$.

Lemat 6.2. *Niech $g \in B(X)$ będzie funkcją spełniającą warunek Lipschitza ze stałą L_g. Ponadto niech $\langle g, \mu_* \rangle = 0$. Wtedy spełniony jest warunek (6.1) z twierdzenia 6.1, czyli*

$$\sum_{n=1}^{\infty} n^{-3/2} \left(\int_X \left(\sum_{k=0}^{n-1} \left\langle g, P_\varepsilon^k \delta_x \right\rangle \right)^2 \mu_*(dx) \right)^{1/2} < \infty. \tag{6.3}$$

Dowód. Stosując lemat 5.2 i wniosek 5.1, otrzymujemy

$$\begin{aligned}\sum_{k=0}^{n-1}\left\langle g, P_\varepsilon^k\delta_x\right\rangle &= \sum_{k=0}^{n-1}\left(\left\langle g, P_\varepsilon^k\delta_x\right\rangle - \langle g,\mu_*\rangle\right) = \\ &= \sum_{k=0}^{n-1}\int_X\left(\int_X g(z)\left(\Pi_\varepsilon^k(x,\cdot)-\Pi_\varepsilon^k(y,\cdot)\right)(dz)\right)\mu_*(dy) = \\ &= \sum_{k=0}^{n-1}\int_X\left(\int_{X^2}(g(z_1)-g(z_2))\left(\Pi_{X^2}^*\Pi_k^*\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)\right)(dz_1\times dz_2)\right)\mu_*(dy) \le \\ &\le \sum_{k=0}^{n-1} Gq^n C_5\int_{X^2}\left(1+\bar{V}(x,y)\right)\mu_*(dy),\end{aligned}$$

dla $x\in X$, $n\in N$, a zatem

$$\sum_{k=0}^{n-1}\left\langle g, P_\varepsilon^k\delta_x\right\rangle \le GC_5\frac{1-q^n}{1-q}\int_{X^2}\left(1+\bar{V}(x,y)\right)\mu_*(dy) \le C_9\left(1+V(x)\right),$$

gdzie $C_9 := GC_5(1-q)^{-1}\left(1+\langle V,\mu_*\rangle\right)$. Pamiętając, że $\mu_*\in M_1^2(X)$ (lemat 6.1), otrzymujemy, że lewa strona wyrażenia (6.3) jest nie większa niż

$$\sum_{n=1}^{\infty} n^{-3/2}\left(C_9^2\left\langle 1+2V+V^2,\mu_*\right\rangle\right)^{1/2} < \infty.$$

Otrzymaliśmy tezę. □

Spełnione są założenia twierdzenia 6.1, zatem $\sigma^2 = \lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left((S_n^*)^2\right)$ oraz $\Phi_{S_n^*}$ zbiega słabo do rozkładu normalnego $\mathcal{N}\left(0,\sigma^2\right)$, gdy $n\to\infty$. CTG jest więc spełnione dla łańcuchów Markowa o funkcji przejścia Π_ε i rozkładzie początkowym zadanym przez miarę niezmienniczą μ_*.

6.3. Centralne twierdzenie graniczne dla uogólnionego modelu cyklu komórkowego

Twierdzenie 6.2. *Dana jest przestrzeń polska (X,ϱ). Niech $\mu\in M_1^2(X)$. Przyjmijmy, że $\Phi_{S_n^\mu}$ jest rozkładem zmiennej losowej S_n^μ określonej wzorem (6.2). Założenia (I)-(VI) oraz (II') implikują istnienie skończonej granicy $\sigma^2 = \lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left((S_n^*)^2\right)$ oraz słabą zbieżność ciągu rozkładów $(\Phi_{S_n^\mu})_{n\in N}$ do rozkładu normalnego $\mathcal{N}\left(0,\sigma^2\right)$, przy $n\to\infty$.*

Dowód. Niech $x,y\in X$ oraz $f\in\mathcal{L}$ będą dowolne. Ponieważ w podrozdziale 6.1 ustaliliśmy już, że łańcuchy Markowa o funkcji przejścia Π_ε, startujące z miary niezmienniczej $\mu_*\in M_1^2(X)$ spełniają CTG, to wystarczy pokazać, że $\left|\Phi_{S_n^\mu}-\Phi_{S_n^*}\right|\xrightarrow{w}0$, gdy $n\to\infty$. Równoważnie (stwierdzenie 1.2), wystarczy dowieść, że

$$\lim_{n\to\infty}\left|\left\langle f,\Phi_{S_n^x}-\Phi_{S_n^y}\right\rangle\right| = 0 \quad \text{dla } f\in\mathcal{L}. \tag{6.4}$$

Wówczas z twierdzenia Lebesgue'a o zbieżności ograniczonej otrzymamy

$$\lim_{n\to\infty}\left|\left\langle f,\Phi_{S_n^{\mu}}\right\rangle-\left\langle f,\Phi_{S_n^{*}}\right\rangle\right|\le\lim_{n\to\infty}\int_X\int_X\left|\left\langle f,\Phi_{S_n^{x}}\right\rangle-\left\langle f,\Phi_{S_n^{y}}\right\rangle\right|\mu(dx)\mu_*(dy)=0$$

i dowód będzie ukończony. Pozostaje wykazać zbieżność (6.4). Zauważmy, że

$$\begin{aligned}\left|\left\langle f,\Phi_{S_n^{x}}\right\rangle-\left\langle f,\Phi_{S_n^{y}}\right\rangle\right|=&\left|\int_{X^n}f\left(\frac{g(u_1)+\ldots+g(u_n)}{\sqrt{n}}\right)\Pi_{\varepsilon}^{1,\ldots,n}(x,du_1\times\ldots\times du_n)-\right.\\&\left.-\int_{X^n}f\left(\frac{g(v_1)+\ldots+g(v_n)}{\sqrt{n}}\right)\Pi_{\varepsilon}^{1,\ldots,n}(y,dv_1\times\ldots\times dv_n)\right|,\end{aligned}\tag{6.5}$$

gdzie $\Pi_{\varepsilon}^{1,\ldots,n}(z,\cdot)=\int_{\overline{B}(0,\varepsilon)}\ldots\int_{\overline{B}(0,\varepsilon)}\Pi_{h_1,\ldots,h_n}^{1,\ldots,n}(z,\cdot)\nu^{\varepsilon}(dh_1)\ldots\nu^{\varepsilon}(dh_n)$ dla $z\in X$ jest miarą na X^n. Dalej mamy

$$\begin{aligned}&\left|\int_{X^{2n}}\left(f\left(\frac{g(u_1)+\ldots+g(u_n)}{\sqrt{n}}\right)-f\left(\frac{g(v_1)+\ldots+g(v_n)}{\sqrt{n}}\right)\right)\Pi_{h_1,\ldots,h_n}^{1,\ldots,n}(x,\times_{i=1}^{n}du_i)\,\Pi_{h_1,\ldots,h_n}^{1,\ldots,n}(y,\times_{i=1}^{n}dv_i)\right|\le\\&\le\int_{X^{2n}}\left|f\left(\frac{g(u_1)+\ldots+g(u_n)}{\sqrt{n}}\right)-f\left(\frac{g(v_1)+\ldots+g(v_n)}{\sqrt{n}}\right)\right|\times\\&\quad\times\left(\Pi_{X^{2n}}^{*}\Pi_{1,\ldots,n}^{*}\hat{C}_{h_1,h_2\ldots}^{\infty}((x,y,1),\cdot)\right)(\times_{i=1}^{n}(du_i\times dv_i)),\end{aligned}\tag{6.6}$$

gdzie, dla dowolnego $n\in N$, odwzorowanie $\Pi_{1,\ldots,n}^{*}:\left(X^2\times\{0,1\}\right)^{\infty}\to\left(X^2\times\{0,1\}\right)^{n}$ jest rzutem na pierwsze n współrzędnych oraz $\Pi_{X^{2n}}^{*}:\left(X^2\times\{0,1\}\right)^{n}\to X^{2n}$ jest rzutem na przestrzeń X^{2n}. Ponieważ funkcja f spełnia warunek Lipschitza ze stałą 1, możemy oszacować (6.6) z góry w następujący sposób

$$\begin{aligned}&\frac{1}{\sqrt{n}}\int_{X^{2n}}(|g(u_1)-g(v_1)|+\ldots+|g(u_n)-g(v_n)|)\left(\Pi_{X^{2n}}^{*}\Pi_{1,\ldots,n}^{*}\hat{C}_{h_1,h_2\ldots}^{\infty}((x,y,1),\cdot)\right)(\times_{i=1}^{n}(du_i\times dv_i))=\\&=\frac{1}{\sqrt{n}}\sum_{i=1}^{n}\int_{X^2}|g(u_i)-g(v_i)|\left(\Pi_{X^2}^{*}\Pi_{i}^{*}\hat{C}_{h_1,h_2\ldots}^{\infty}((x,y,1),\cdot)\right)(du_i\times dv_i)\le\\&\le\frac{G}{\sqrt{n}}\sum_{i=1}^{n}q^iC_5\left(1+\overline{V}(x,y)\right)=\\&=n^{-\frac{1}{2}}GC_5q\frac{1-q^n}{1-q}\left(1+\overline{V}(x,y)\right),\end{aligned}$$

gdzie powyższa nierówność wynika z lematu 5.2 oraz wniosku 5.1. Ponieważ wyrażenie jest niezależne od $(h_n)_{n\in N}$, to jest również dobrym oszacowaniem górnym dla (6.5). Przechodząc z n do nieskończoności, otrzymujemy (6.4). Dowód został ukończony. □

Rozdział 7

Prawo iterowanego logarytmu

W ostatnim rozdziale, adaptując metodę martyngałową (por. [11], [3], [16]) oraz korzystając z odpowiednich własności miary sprzęgającej, udowodnimy PIL dla uogólnionego modelu cyklu komórkowego.

7.1. Metoda martyngałowa

Niech proces $(M_n)_{n\in N_0}$ określony na $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$ będzie martyngałem względem swojej filtracji naturalnej $(\mathcal{F}_n)_{n\in N_0}$. Określmy proces $(Z_n)_{n\in N_0}$ w następujący sposób: $Z_0 = M_0 = 0$ $\mathbb{P}$-p.n. oraz $Z_n = M_n - M_{n-1}$ dla $n \in N$. Ponadto zdefiniujmy $s_n^2 = EM_n^2 < \infty$.

Rozważmy przestrzeń $(C, \tilde{\varrho})$ wszystkich funkcji $f : [0,1] \to R$ z metryką $\tilde{\varrho}$ postaci

$$\tilde{\varrho}(f_1, f_2) = \sup_{t\in[0,1]} |f_1(t) - f_2(t)| \quad \text{dla } f_1, f_2 \in C.$$

Zdefiniujmy również zbiór $\mathcal{K}$ funkcji $f \in C$ absolutnie ciągłych i takich, że $f(0) = 0$ oraz $\int_0^1 (f'(t))^2\, dt \le 1$. Niech funkcja $F : [0,\infty) \to N_0$ będzie postaci $F(s) = \sup\left\{n \in N_0 : s_n^2 \le s\right\}$. Ponadto niech ciąg funkcji losowych $(\eta_n)_{n\in N_0}$, $\eta_n : [0,1] \to R$, będzie dany wzorem

$$\eta_n(t) = \frac{M_k + \left(s_n^2 t - s_k^2\right)\left(s_{k+1}^2 - s_k^2\right)^{-1} Z_{k+1}}{\sqrt{2s_n^2 \log\log s_n^2}} \quad \text{dla } n > F(e),$$

gdzie $1 \le k \le n-1$, $s_k^2 \le s_n^2 t \le s_{k+1}^2$, oraz niech $\eta_n(t) = 0$ dla $n \le F(e)$.

Rodzinę $\mathcal{G} \subset C$ nazywamy relatywnie zwartą, jeśli domknięcie zbioru $\{f : [0,1] \to R \ : \ f \in \mathcal{G}\}$ jest zbiorem zwartym w $(C, \tilde{\varrho})$.

Twierdzenie 7.1. *Niech $(M_n)_{n\in N_0}$ będzie martyngałem całkowalnym z kwadratem oraz niech $s_n^2 = EM_n^2$ dla $n \in N_0$. Jeśli $\lim_{n\to\infty} s_n^2 = \infty$ oraz spełnione są warunki:*

$$\sum_{n=1}^{\infty} s_n^{-4} E\left(Z_n^4 1_{\{|Z_n| < \beta s_n\}}\right) < \infty \quad \textit{dla pewnej wartości } \beta > 0, \tag{7.1}$$

$$\sum_{n=1}^{\infty} s_n^{-1} E\left(|Z_n| 1_{\{|Z_n| \geq \vartheta s_n\}}\right) < \infty \quad \textit{dla wszystkich } \vartheta > 0, \tag{7.2}$$

$$s_n^{-2} \sum_{k=1}^{n} Z_k^2 \to 1 \quad \mathbb{P}\textit{-p.n., gdy } \; n \to \infty, \tag{7.3}$$

to ciąg $(\eta_n)_{n>F(e)}$ jest relatywnie zwarty w C, a zbiór jego punktów granicznych pokrywa się ze zbiorem $\mathcal{K}$ (twierdzenie 1, [11]).

7.2. Zastosowanie do badanego modelu

Ustalmy $\varepsilon \in [0, \varepsilon_*]$ dla $\varepsilon_* < \infty$. Niech μ_* będzie słabą granicą ciągu $(P_\varepsilon^n \mu)_{n \in N_0}$ oraz jedyną miarą niezmienniczą operatora P_ε, której istnienie wynika z twierdzenia 5.5. Weźmy łańcuchy Markowa $(x_n)_{n \in N_0}, (y_n)_{n \in N_0}$ o wartościach w przestrzeni stanów X, funkcji przejścia Π_ε oraz miarach początkowych $\mu, \nu \in M_1^{2+\delta}(X)$ dla $\delta > 0$. Załóżmy, że $g \in B(X)$ jest funkcją Lipschitza ze stałą $L_g > 0$. Ponadto niech $\langle g, \mu_* \rangle = 0$ (w przeciwnym przypadku kładziemy $\tilde{g} = g - \langle g, \mu_* \rangle$).

Z nierówności Minkowskiego w $L^{2+\delta}(P_\varepsilon^n \mu)$ dla $n \in N_0$ oraz z wniosku 3.2 otrzymujemy

$$\begin{aligned} \left(E_\mu\left(|g(x_n)|^{2+\delta}\right)\right)^{1/(2+\delta)} &= \left(\int_X |g(x)|^{2+\delta} P_\varepsilon^n \mu(dx)\right)^{1/(2+\delta)} \leq \\ &\leq |g(\overline{x})| + L_g \left(\left\langle V^{2+\delta}, P_\varepsilon^n \mu \right\rangle\right)^{1/(2+\delta)} \leq \\ &\leq |g(\overline{x})| + L_g \left(\left(\left\langle V^{2+\delta}, \mu \right\rangle\right)^{1/(2+\delta)} + c\left(1 - \Lambda_{2+\delta}^{1/(2+\delta)}\right)^{-1}\right) < \infty. \end{aligned} \tag{7.4}$$

Zatem $\sup_{n \in N_0} E_\mu\left(|g(x_n)|^{2+\delta}\right) < \infty$. Niech $x \in X$. Zauważmy, że założenie $\langle g, \mu_* \rangle = 0$ oraz równość (3.6) implikują

$$\begin{aligned} \sum_{i=0}^{\infty} \left|U_\varepsilon^i g(x)\right| &= \sum_{i=0}^{\infty} \left|\left\langle g, P_\varepsilon^i \delta_x \right\rangle - \left\langle g, P_\varepsilon^i \mu_* \right\rangle\right| \leq \\ &\leq \sum_{i=0}^{\infty} \int_{\left(\overline{B}(0,\varepsilon)\right)^i} \left|\left\langle g, P_{h_1,\ldots,h_i}^i \delta_x \right\rangle - \left\langle g, P_{h_1,\ldots,h_i}^i \mu_* \right\rangle\right| \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_i). \end{aligned} \tag{7.5}$$

Z wniosku 5.1 otrzymujemy

$$\begin{aligned} &\left|\left\langle g, P_{h_1,\ldots,h_i}^i \delta_x \right\rangle - \left\langle g, P_{h_1,\ldots,h_i}^i \mu_* \right\rangle\right| \leq \\ &\leq \int_X \int_{X^2} |g(u) - g(v)| \left(\Pi_{X^2}^* \Pi_i^* \hat{C}_{h_1,h_2,\ldots}^{\infty}((x,y,1),\cdot)\right)(du \times dv)\, \mu_*(dy) \leq \\ &\leq q^i G C_5 \left(1 + V(x) + \langle V, \mu_* \rangle\right), \end{aligned} \tag{7.6}$$

gdzie $G := \max\left\{L_g, \sup_{x \in X} |g(x)|\right\}$. Wobec (7.5) i (7.6) dostajemy

$$\sum_{i=0}^{\infty} \left|U_\varepsilon^i g(x)\right| \leq (1-q)^{-1} G C_5 \left(1 + V(x) + \langle V, \mu_* \rangle\right) < \infty, \tag{7.7}$$

dzięki czemu możemy definiować funkcję

$$\chi(x) = \sum_{i=0}^{\infty} U_\varepsilon^i g(x) \quad \text{dla } x \in X. \tag{7.8}$$

Lemat 7.1. *Niech funkcja χ będzie dana wzorem (7.8). Wówczas*

$$|\chi(x) - \chi(y)| \le \frac{GC_5}{1-q}(1 + V(x) + V(y)) \quad \textit{dla } x, y \in X.$$

Dowód. Ustalmy $x, y \in X$. Stosując (3.6) oraz wniosek 5.1, otrzymujemy

$$\begin{aligned}
&|\chi(x) - \chi(y)| = \\
&= \left| \sum_{i=0}^{\infty} U_\varepsilon^i g(x) - \sum_{i=0}^{\infty} U_\varepsilon^i g(y) \right| \le \\
&\le \sum_{i=0}^{\infty} \left| \left\langle g, P_\varepsilon^i \delta_x \right\rangle - \left\langle g, P_\varepsilon^i \delta_y \right\rangle \right| \le \\
&\le \sum_{i=0}^{\infty} \int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^i} \int_{X^2} |g(u) - g(v)| \left(\Pi_{X^2}^* \Pi_i^* \hat{C}_{h_1,h_2,\ldots}^{\infty}((x,y,1),\cdot) \right) (du \times dv)\, \nu^\varepsilon(dh_1) \ldots \nu^\varepsilon(dh_i) \le \\
&\le \sum_{i=0}^{\infty} q^i GC_5(1 + V(x) + V(y)) = (1-q)^{-1} GC_5(1 + V(x) + V(y)).
\end{aligned}$$

Dowód został ukończony. □

Wprowadźmy zmienne losowe

$$M_n = \chi(x_n) - \chi(x_0) + \sum_{i=0}^{n-1} g(x_i) \quad \text{dla } n \in N_0 \tag{7.9}$$

oraz

$$Z_n = \chi(x_n) - \chi(x_{n-1}) + g(x_{n-1}) \quad \text{dla } n \in N, \quad Z_0 = 0. \tag{7.10}$$

Lemat 7.2. *Proces $(M_n)_{n\in N_0}$ postaci (7.9) jest martyngałem w przestrzeni $(X^\infty, \otimes_{i=1}^{\infty} B_X, \mathbb{P}_\mu)$ względem swojej filtracji naturalnej $(\mathcal{F}_n)_{n\in N_0}$.*

Dowód. Własność Markowa implikuje

$$E_\mu\left(g \circ \Gamma_n | \mathcal{F}_n\right)(\omega) = E_{x_n(\omega)}(g) = (U_\varepsilon g)(x_n(\omega)), \tag{7.11}$$

zatem

$$\begin{aligned}
E_\mu\left(M_{n+1}|\mathcal{F}_n\right) &= E_\mu\left(\chi(x_{n+1})|\mathcal{F}_n\right) - \chi(x_0) + \sum_{i=0}^{n} g(x_i) = \\
&= \sum_{i=0}^{\infty} U_\varepsilon (U_\varepsilon^i g)(x_n) - \chi(x_0) + \sum_{i=0}^{n} g(x_i) = \\
&= \sum_{i=0}^{\infty} U_\varepsilon^i g(x_n) + U_\varepsilon^0 g(x_n) - \chi(x_0) + \sum_{i=0}^{n-1} g(x_i) = M_n,
\end{aligned}$$

co kończy dowód. □

Lemat 7.3. *Niech $(Z_n)_{n\in N_0}$ będzie postaci (7.10). Wówczas $E_{\mu_*} Z_1^2 < \infty$.*

Dowód. Ustalmy dowolne $n \in N_0$. Niech $\mu \in M_1^{2+\delta}(X)$. Korzystając z własności Markowa (por. (7.11)), otrzymujemy

$$\begin{aligned} E_\mu\left(Z_{n+1}^2\right) = E_{P_\varepsilon^n\mu}\left(Z_1^2\right) &= \int_X E\left((\chi(x_1)-\chi(x_0)+g(x_0))^2 \mid x_0 = x\right) P_\varepsilon^n\mu(dx) \leq \\ &\leq \int_X E\left(2\chi^2(x_1) + 2(\chi-g)^2(x_0) \mid x_0 = x\right)\ P_\varepsilon^n\mu(dx) = \\ &= \int_X \left(2E(\chi^2(x_1)|x_0 = x) + 2(\chi-g)^2(x)\right)\ P_\varepsilon^n\mu(dx) \leq \\ &\leq 2\int_X \left(U_\varepsilon\chi^2\right)(x) P_\varepsilon^n\mu(dx) + 4\int_X \chi^2(x) P_\varepsilon^n\mu(dx) + 4\int_X g^2(x) P_\varepsilon^n\mu(dx) = \\ &= 2\int_X \chi^2(x) P_\varepsilon^{n+1}\mu(dx) + 4\int_X \chi^2(x) P_\varepsilon^n\mu(dx) + 4E_\mu\left(g(x_n)\right)^2. \end{aligned} \tag{7.12}$$

Postępując analogicznie jak w (7.4), otrzymujemy, że ostatni składnik w (7.12) jest skończony. Wystarczy więc pokazać, że wyrażenie $\left\langle \chi^2, P_\varepsilon^n\mu\right\rangle$ jest skończone dla $n \in N_0$. Zauważmy, że

$$\begin{aligned} \int_X \chi^2(x) P_\varepsilon^n\mu(dx) &= \int_X \left((\chi(x)-\chi(\bar{x})) + \chi(\bar{x})\right)^2 P_\varepsilon^n\mu(dx) \leq \\ &\leq 2\chi^2(\bar{x}) + 2\int_X (\chi(x)-\chi(\bar{x}))^2 P_\varepsilon^n\mu(dx). \end{aligned} \tag{7.13}$$

Na mocy (7.7) i (7.8) pierwszy składnik w oszacowaniu (7.13) jest skończony. Skończoność drugiego składnika wynika z lematu 7.1. Istotnie,

$$\begin{aligned} 2\int_X (\chi(x)-\chi(\bar{x}))^2 P_\varepsilon^n\mu(dx) &\leq 2\int_X (1-q)^{-2} G^2 C_5^2 (1+V(x))^2 P_\varepsilon^n\mu(dx) \leq \\ &\leq 4G^2C_5^2(1-q)^{-2}\left(1 + \left\langle V^2, P_\varepsilon^n\mu\right\rangle\right) < \infty. \end{aligned} \tag{7.14}$$

Podsumowując, z (7.4) i (7.12)-(7.14) otrzymujemy

$$E_{P_\varepsilon^n\mu}\left(Z_1^2\right) \leq \tilde{C}\left(1 + \left\langle V^2, P_\varepsilon^{n+1}\mu\right\rangle + \left\langle V^2, P_\varepsilon^n\mu\right\rangle\right)$$

i na mocy wniosku 3.2 mamy

$$\sup_{n\in N_0} E_{P_\varepsilon^n\mu}\left(Z_1^2\right) \leq \bar{C}\left(1 + \left\langle V^2, \mu\right\rangle\right). \tag{7.15}$$

Łatwo zauważyć, że $x \mapsto E_x\left(Z_1^2 \wedge k\right)$ jest odwzorowaniem ciągłym i ograniczonym dla dowolnych $k \in N_0$, zatem z twierdzenia 5.5 mamy

$$\lim_{n\to\infty} E_{P_\varepsilon^n\mu}(Z_1^2 \wedge k) = E_{\mu_*}\left(Z_1^2 \wedge k\right).$$

Wobec powyższego, a także wobec oszacowania (7.15) ciąg $\left(E_{\mu_*}\left(Z_1^2 \wedge k\right)\right)_{k\in N_0}$ jest wspólnie ograniczony. Stosując twierdzenie Lebesgue'a o zbieżności monotonicznej, otrzymujemy

$$\lim_{k\to\infty} E_{\mu_*}\left(Z_1^2 \wedge k\right) = E_{\mu_*}\left(Z_1^2\right) < \infty,$$

co kończy dowód. □

Ustalmy

$$\sigma^2 = E_{\mu_*} Z_1^2. \tag{7.16}$$

Lemat 7.4. *Weźmy $\mu \in M_1^{2+\delta}(X)$. Niech zmienne losowe M_n będą postaci* (7.9) *oraz niech $s_n^2 = E_\mu M_n^2 < \infty$ dla $n \in N_0$. Wówczas*

$$\lim_{n\to\infty} \frac{s_n^2}{n} = \sigma^2.$$

Dowód. Postępując analogicznie jak w dowodzie lematu 7.3 (zob. (7.12)-(7.15)), otrzymujemy

$$\sup_{n\in N_0} E_\mu |Z_n|^{2+\delta} < \infty. \tag{7.17}$$

Mamy zatem

$$\sup_{n\in N_0} E_\mu\left(Z_n^2 1_{\{|Z_n|^2\geq k\}}\right) \leq \sup_{n\in N_0} E_\mu\left(|Z_n|^{2+\delta}\left(|Z_n|^2\right)^{-\delta/2} 1_{\{|Z_n|^2\geq k\}}\right) \leq k^{-\delta/2} \sup_{n\in N_0} E_\mu |Z_n|^{2+\delta} \to 0,$$

gdy $k \to \infty$. Ponieważ zmienne $\left(Z_1^2 \wedge k\right)$ są ciągłe i ograniczone oraz P_ε ma własność Fellera, co wynika z wniosku 3.1, to z twierdzenia 5.5 otrzymujemy

$$\lim_{n\to\infty} E_{P_\varepsilon^n \mu}\left(Z_1^2 \wedge k\right) = E_{\mu_*}\left(Z_1^2 \wedge k\right) \quad \text{dla } k \in N_0.$$

Zauważmy, że ciąg $\left(E_{\mu_*}\left(Z_1^2 \wedge k\right)\right)_{k\in N_0}$ jest wspólnie ograniczony (por. (7.15)) i dlatego z twierdzenia Lebesgue'a o zbieżności monotonicznej mamy

$$\lim_{k\to\infty} E_{\mu_*}\left(Z_1^2 \wedge k\right) = E_{\mu_*} Z_1^2 = \sigma^2,$$

wobec czego

$$\lim_{n\to\infty} E_\mu Z_{n+1}^2 = \lim_{n\to\infty} E_{P_\varepsilon^n \mu} Z_1^2 = E_{\mu_*} Z_1^2 = \sigma^2.$$

Ostatecznie z ortogonalności różnic martyngałowych otrzymujemy

$$\lim_{n\to\infty} \frac{s_n^2}{n} = \lim_{n\to\infty} \frac{E_\mu M_n^2}{n} = \lim_{n\to\infty} \frac{\sum_{i=1}^n E_\mu Z_i^2}{n} = \sigma^2,$$

co kończy dowód. □

Stwierdzenie 7.1. *Wariancja $\sigma^2 = E_{\mu_*} Z_1^2$ jest zgodna z wariancją graniczną rozkładu normalnego z twierdzenia 6.2, tzn. $\sigma^2 = \lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left((S_n^*)^2\right)$.*

Dowód. Zauważmy, że

$$\begin{aligned}\lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left((S_n^*)^2\right) &= \lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left(n^{-1}\left(\sum_{i=0}^{n-1} g(x_i)\right)^2\right) = \\ &= \lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left(n^{-1}\left(M_n + \chi(x_0) - \chi(x_n)\right)^2\right) = \\ &= \lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left(n^{-1}M_n^2\right) + \lim_{n\to\infty} 2n^{-1/2} E_{\mu_*}\left(\left(n^{-1/2}M_n\right)\left(\chi(x_0) - \chi(x_n)\right)\right) + \\ &+ \lim_{n\to\infty} n^{-1} E_{\mu_*}\left(\chi(x_0) - \chi(x_n)\right)^2.\end{aligned} \tag{7.18}$$

Na mocy lematu 7.4 mamy $\lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left(n^{-1}M_n^2\right) = E_{\mu_*} Z_1^2$. Wobec lematu 7.1 otrzymujemy

$$\begin{aligned}E_{\mu_*}\left(\chi(x_0) - \chi(x_n)\right)^2 &= \int_X \int_X \left(\chi(u) - \chi(v)\right)^2 P_\varepsilon^n \delta_u(dv)\mu_*(du) \leq \\ &\leq \int_X \int_X G^2 C_5^2 (1-q)^{-2}(1 + V(u) + V(v))^2 P_\varepsilon^n \delta_u(dv)\mu_*(du) \leq \\ &\leq C_0 \int_X \int_X (1 + V^2(u) + V^2(v)) P_\varepsilon^n \delta_u(dv)\mu_*(du) \leq \\ &\leq C_0 \int_X \left(1 + V^2(u) + \left\langle V^2, P_\varepsilon^n \delta_u\right\rangle\right)\mu_*(du),\end{aligned} \tag{7.19}$$

gdzie C_0 jest pewną stałą. Zgodnie z oszacowaniem (3.15) mamy

$$E_{\mu_*}\left(\chi(x_0) - \chi(x_n)\right)^2 \leq \tilde{C}_0 \int_X \left(1 + V^2(u)\right)\mu_*(du) < \infty, \tag{7.20}$$

gdzie $\tilde{C}_0$ jest pewną stałą. Stosując nierówność Höldera, otrzymujemy

$$E_{\mu_*}\left|\left(n^{-1/2}M_n\right)\left(\chi(x_0) - \chi(x_n)\right)\right| \leq \left(E_{\mu_*}\left(n^{-1}M_n^2\right)\right)^{1/2}\left(E_{\mu_*}\left(\chi(x_0) - \chi(x_n)\right)^2\right)^{1/2} < \infty,$$

zatem

$$\lim_{n\to\infty} 2n^{-1/2} E_{\mu_*}\left(\left(n^{-1/2}M_n\right)\left(\chi(x_0) - \chi(x_n)\right)\right) = 0. \tag{7.21}$$

Podsumowując powyższe oszacowania (7.18)-(7.21), otrzymujemy

$$\lim_{n\to\infty} E_{\mu_*}\left((S_n^*)^2\right) = E_{\mu_*} Z_1^2,$$

co kończy dowód. □

Lemat 7.5. *Niech* $(Z_n)_{n\in N}$ *będzie postaci (7.10). Wówczas mamy*

$$\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2 \to \sigma^2 \quad \mathbb{P}_\mu\text{-}p.n.,\ gdy\ n \to \infty, \tag{7.22}$$

co implikuje warunek (7.3) *dla* $\sigma^2 > 0$.

Dowód. Odwzorowania

$$\begin{aligned} x &\mapsto E_x\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right) \\ x &\mapsto E_x\left(\left|\limsup_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right) \end{aligned} \tag{7.23}$$

są w oczywisty sposób ograniczone. Istotne jest pokazanie ich ciągłości. Przypuścimy, że są ciągłe. Wówczas mamy

$$\begin{aligned} &E_\mu\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right) = \\ &= \int_X E_x\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right)\mu(dx) = \\ &= \int_X E_x\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right)P_\varepsilon^m\mu(dx) \to E_{\mu_*}\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right), \end{aligned} \tag{7.24}$$

gdy $m \to \infty$. Miara μ_* jest jedyna, więc ergodyczna. Wobec tego na mocy twierdzenia ergodycznego Birkhoffa, które mówi, że

$$E_{\mu_*}\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right) = 0,$$

otrzymujemy

$$E_\mu\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) - \sigma^2\right| \wedge 1\right) = 0,$$

co z kolei implikuje

$$\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n} Z_l^2\right) = \sigma^2 \quad \mathbb{P}_\mu\text{-p.n.} \tag{7.25}$$

W sposób analogiczny otrzymujemy

$$\limsup_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n}Z_l^2\right)=\sigma^2 \quad \mathbb{P}_\mu\text{-p.n.} \tag{7.26}$$

Ostatecznie z (7.25) i (7.26) wynika (7.22).

Aby ukończyć dowód, musimy pokazać, że funkcje postaci (7.23) są ciągłe, co jest niezbędne, by zachodziła zbieżność w (7.24). Zauważmy, że

$$\begin{aligned}E_x\left(\left|\liminf_{n\to\infty}\left(\frac{1}{n}\sum_{l=1}^{n}Z_l^2\right)-\sigma^2\right|\wedge 1\right)&=\lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty}E_x\left(\left|\min_{j\in\{n,\ldots,n+k\}}\left(\frac{1}{j}\sum_{l=1}^{j}Z_l^2-\sigma^2\right)\right|\wedge 1\right)=\\&=\lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty}H_{n,k}(x),\end{aligned} \tag{7.27}$$

gdzie

$$H_{n,k}(x):=E_x\left(\left|\min_{j\in\{n,\ldots,n+k\}}\left(\frac{1}{j}\sum_{l=1}^{j}Z_l^2-\sigma^2\right)\right|\wedge 1\right). \tag{7.28}$$

Niech dane będzie odwzorowanie

$$\psi_{n,k}(y_0,\ldots,y_{n+k})=\left|\min_{j\in\{n\ldots,n+k\}}\left(\frac{1}{j}\left(\sum_{l=1}^{j}(\chi(y_l)-\chi(y_{l-1})+g(y_{l-1}))^2\wedge j\left(1+\sigma^2\right)\right)-\sigma^2\right)\right|. \tag{7.29}$$

Z definicji różnic martyngałowych $(Z_n)_{n\in N}$ (zob. (7.10)) oraz z własności

$$\left|\min_{j\in\{n,\ldots,n+k\}}\left(\frac{a_j}{j}-b\right)\right|\wedge 1=\left|\min_{j\in\{n,\ldots,n+k\}}\left(\frac{1}{j}(a_j\wedge j(1+b))-b\right)\right|$$

mamy

$$H_{n,k}(x)=E_x\left(\psi_{n,k}(x_0,x_1,\ldots,x_{n+k})\right). \tag{7.30}$$

Przypomnijmy, że $(x_n)_{n\in N_0}$ oraz $(y_n)_{n\in N_0}$ są łańcuchami Markowa o wartościach w przestrzeni stanów X, funkcji przejścia Π_ε i rozkładach początkowych $\mu,\nu\in M_1^{2+\delta}(X)$. W szczególności rolę rozkładów początkowych mogą pełnić δ_x oraz δ_y. Ze względu na konieczność zastosowania modelu pomocniczego ustalmy $(h_i)_{i\in N}\subset\bar{B}(0,\varepsilon)$ i rozważmy niejednorodne łańcuchy Markowa $(\tilde{x}_n)_{n\in N_0}$, $(\tilde{y}_n)_{n\in N_0}$ o ciągu funkcji przejścia $\left(\Pi_{h_i}^1\right)_{i\in N}$ (zob. (3.2)) oraz rozkładach początkowych δ_x i δ_y. Zauważmy, że wobec (3.5) mamy

$$\Pi_\varepsilon(x,\cdot)=\int_{\bar{B}(0,\varepsilon)}\Pi_h^1(x,\cdot)\nu^\varepsilon(dh)$$

i stąd

$$E_x\left(\psi(x_0,\ldots,x_{n+k})\right)=\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^{n+k}}E_x\left(\psi(\tilde{x}_0,\ldots,\tilde{x}_{n+k})\right)\ \nu^\varepsilon(dh_1)\ldots\nu^\varepsilon(dh_{n+k}). \tag{7.31}$$

Wprowadźmy funkcję pomocniczą

$$\tilde{H}_{n,k}(x) = E_x\left(\psi_{n,k}(\tilde{x}_0, \tilde{x}_1, \ldots, \tilde{x}_{n+k})\right). \tag{7.32}$$

Przypomnijmy, że $E_{x,y}$ jest wartością oczekiwaną względem miary sprzęgającej $C^{\infty}_{h_1,h_2,\ldots}((x,y),\cdot)$ lub $\hat{C}^{\infty}_{h_1,h_2,\ldots}((x,y,1),\cdot)$. Zauważmy, że możemy pisać

$$\begin{aligned}\lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty}\left|\tilde{H}_{n,k}(x) - \tilde{H}_{n,k}(y)\right| &= \lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty}\left|E_x\left(\psi(\tilde{x}_0,\ldots,\tilde{x}_{n+k})\right) - E_y\left(\psi(\tilde{y}_0,\ldots,\tilde{y}_{n+k})\right)\right| \leq \\ &\leq \lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty} E_{x,y}\left|\psi(\tilde{x}_0,\ldots,\tilde{x}_{n+k}) - \psi(\tilde{y}_0,\ldots,\tilde{y}_{n+k})\right|.\end{aligned} \tag{7.33}$$

Łatwo pokazać, że

$$\min_{j\in\{1,\ldots,n\}}\left(f_j(x_j)\right) - \min_{j\in\{1,\ldots,n\}}\left(f_j(y_j)\right) \leq \max_{i\in\{1,\ldots,n\}}\left|f_i(x_i) - f_i(y_i)\right|$$

dla $f_i : X \to R$ oraz $x_i, y_i \in X$, $i \in \{1,\ldots,n\}$. Zatem mamy

$$\begin{aligned}&\lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty}\left|\tilde{H}_{n,k}(x) - \tilde{H}_{n,k}(y)\right| \leq \\ &\leq \lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty} E_{x,y}\Bigg(\max_{i\in\{n,\ldots,n+k\}}\frac{1}{i}\sum_{l=1}^{i}\Big|\left(\chi(\tilde{x}_l) - \chi(\tilde{x}_{l-1}) + g(\tilde{x}_{l-1})\right)^2 \wedge i(1+\sigma^2) - \\ &\quad - \left(\chi(\tilde{y}_l) - \chi(\tilde{y}_{l-1}) + g(\tilde{y}_{l-1})\right)^2 \wedge i(1+\sigma^2)\Big|\Bigg).\end{aligned} \tag{7.34}$$

Zauważmy, że prawa strona (7.34) jest równa wyrażeniu

$$\begin{aligned}&\lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty} E_{x,y}\Bigg(\max_{i\in\{n,\ldots,n+k\}}\frac{1}{i}\sum_{l=k_0}^{i}\Big|\left(\chi(\tilde{x}_l) - \chi(\tilde{x}_{l-1}) + g(\tilde{x}_{l-1})\right)^2 \wedge i(1+\sigma^2) - \\ &\quad - \left(\chi(\tilde{y}_l) - \chi(\tilde{y}_{l-1}) + g(\tilde{y}_{l-1})\right)^2 \wedge i(1+\sigma^2)\Big|\Bigg)\end{aligned}$$

dla dowolnego $k_0 \in N$. Ponieważ rozważane funkcje są ograniczone, otrzymujemy

$$\begin{aligned}&\left|\tilde{H}_{n,k}(x) - \tilde{H}_{n,k}(y)\right| \leq \\ &\leq E_{x,y}\left(\max_{i\in\{n,\ldots,n+k\}}\frac{1}{i}\sum_{l=k_0}^{i}\left|\left(\chi(\tilde{x}_l) - \chi(\tilde{x}_{l-1}) + g(\tilde{x}_{l-1})\right) - \left(\chi(\tilde{y}_l) - \chi(\tilde{y}_{l-1}) + g(\tilde{y}_{l-1})\right)\right| 2i(1+\sigma^2)\right) \leq \\ &\leq 2(1+\sigma^2)E_{x,y}\left(\sum_{l=k_0}^{n+k}\left|\chi(\tilde{x}_l) - \chi(\tilde{y}_l)\right| + \left|\chi(\tilde{x}_{l-1}) - \chi(\tilde{y}_{l-1})\right| + \left|g(\tilde{x}_{l-1}) - g(\tilde{y}_{l-1})\right|\right).\end{aligned} \tag{7.35}$$

Dalej mamy

$$
\begin{aligned}
&E_{x,y}\,|\chi(\tilde{x}_l)-\chi(\tilde{y}_l)|\le\\
&\le\sum_{i=0}^{\infty}E_{x,y}\left|U^i_\varepsilon g(\tilde{x}_l)-U^i_\varepsilon g(\tilde{y}_l)\right|=\\
&=\sum_{i=0}^{\infty}\int_{X^2}\left|U^i_\varepsilon g(u)-U^i_\varepsilon g(v)\right|\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_l\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\dots}((x,y,1),\cdot)\right)(du\times dv)=\\
&=\sum_{i=0}^{\infty}\int_{X^2}\left|\left\langle g,P^i_\varepsilon\delta_u\right\rangle-\left\langle g,P^i_\varepsilon\delta_v\right\rangle\right|\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_l\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\dots}((x,y,1),\cdot)\right)(du\times dv)=\\
&=\sum_{i=0}^{\infty}\int_{X^2}\left|\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^i}\int_{X^2}g(z)\left(\Pi^i_{h_{l+1},\dots,h_{l+i}}(u,\cdot)-\Pi^i_{h_{l+1},\dots,h_{l+i}}(v,\cdot)\right)(dz)\,\nu^\varepsilon(dh_{l+1})\dots\nu^\varepsilon(dh_{l+i})\right|\times\\
&\quad\times\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_l\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\dots}((x,y,1),\cdot)\right)(du\times dv)\le\\
&\le\sum_{i=0}^{\infty}\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^i}\int_{X^2}\int_{X^2}|g(z_1)-g(z_2)|\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_i\hat{C}^\infty_{h_{l+1},h_{l+2},\dots}((u,v,1),\cdot)\right)(dz_1\times dz_2)\times\\
&\quad\times\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_l\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\dots}((x,y,1),\cdot)\right)(du\times dv)\,\nu^\varepsilon(dh_{l+1})\dots\nu^\varepsilon(dh_{l+i}).
\end{aligned}
$$

Przypomnijmy, że miary $C^n_{h_1,\dots,h_n}((x,y),\cdot)$ są n-tymi współrzędnymi miary $C^\infty_{h_1,h_2,\dots}((x,y),\cdot)$ na całych trajektoriach dla $x,y\in X$, $n\in N$. Zgodnie z regułą konstrukcji miar jednowymiarowych na kolejnych współrzędnych (por. (3.2), (4.7)) mamy

$$
C^n_{h_1,\dots,h_n}((x,y),\cdot)=\int_X C^1_{h_n}((z_1,z_2),\cdot)C^{n-1}_{h_1,\dots,h_{n-1}}((x,y),dz_1\times dz_2),
$$

a zatem

$$
\begin{aligned}
&E_{x,y}\,|\chi(\tilde{x}_l)-\chi(\tilde{y}_l)|\le\\
&\le\sum_{i=0}^{\infty}\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^i}\int_{X^2}|g(z_1)-g(z_2)|\left(\Pi^*_{X^2}\Pi^*_{l+i}\hat{C}^\infty_{h_1,h_2,\dots}((x,y,1),\cdot)\right)(dz_1\times dz_2)\,\nu^\varepsilon(dh_{l+1})\dots\nu^\varepsilon(dh_{l+i}).
\end{aligned}
$$

Na mocy wniosku 5.1 otrzymujemy więc

$$
\begin{aligned}
E_{x,y}\,|\chi(\tilde{x}_l)-\chi(\tilde{y}_l)|&\le\sum_{i=0}^{\infty}\int_{\left(\bar{B}(0,\varepsilon)\right)^i}C_5Gq^{l+i}(1+V(x)+V(y))\,\nu^\varepsilon(dh_{l+1})\dots\nu^\varepsilon(dh_{l+i})\le\\
&\le C_5G(1+V(x)+V(y))\sum_{i=l}^{\infty}q^i.
\end{aligned}
\tag{7.36}
$$

Ponadto mamy

$$
E_{x,y}\,|g(\tilde{x}_{l-1})-g(\tilde{y}_{l-1})|\le C_5Gq^{l-1}(1+V(x)+V(y)).
\tag{7.37}
$$

Dzięki (7.36) i (7.37) możemy szacować (7.35) z góry wyrażeniem

$$2\left(1+\sigma^2\right)C_5G(1+V(x)+V(y))\sum_{l=k_0}^{n+k}\left(\sum_{i=l}^{\infty}q^i+\sum_{i=l-1}^{\infty}q^i+q^{l-1}\right)\leq$$

$$\leq 4\left(1+\sigma^2\right)C_5G(1+V(x)+V(y))\sum_{l=k_0}^{n+k}\left(q^{l-1}\sum_{i=0}^{\infty}q^i\right)=$$

$$=\frac{4}{1-q}\left(1+\sigma^2\right)C_5G(1+V(x)+V(y))\sum_{l=k_0}^{n+k}q^{l-1}.$$

Oszacowanie jest niezależne od $(h_i)_{i\in N}$, zatem

$$\lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty}\left|H_{n,k}(x)-H_{n,k}(y)\right|\leq\frac{4}{1-q}\left(1+\sigma^2\right)C_5G(1+V(x)+V(y))\sum_{l=k_0}^{\infty}q^{l-1}.$$

Ponieważ k_0 możemy wybrać w sposób dowolny, to w szczególności możemy ustalić $k_0\in N$ takie, że wartość szeregu $\sum_{l=k_0}^{\infty}q^{l-1}$ jest bliska zeru, co implikuje

$$\lim_{n\to\infty}\lim_{k\to\infty}\left|H_{n,k}(x)-H_{n,k}(y)\right|=0\quad\text{dla wszystkich } x,y\in X.$$

Dowód został ukończony. □

Lemat 7.6. *Niech $\sigma^2>0$ oraz $\beta>0$. Przy założeniach (I)-(VI) oraz (II′) różnice martyngałowe $(Z_n)_{n\in N}$ spełniają warunki (7.1) oraz (7.2).*

Dowód. Niech $\mu\in M_1^{2+\delta}(X)$. Zauważmy, że

$$\sum_{n=1}^{\infty}s_n^{-4}E_\mu\left(Z_n^4 1_{\{|Z_n|<\beta s_n\}}\right)\leq\sum_{n=1}^{\infty}s_n^{-4}\beta^{2-\delta}s_n^{2-\delta}E_\mu|Z_n|^{2+\delta}\leq\beta^{2-\delta}\sup_{n\in N}E_\mu|Z_n|^{2+\delta}\sum_{n=1}^{\infty}s_n^{-2-\delta}.$$

Zgodnie z (7.17) mamy $\sup_{n\geq1}E_\mu|Z_n|^{2+\delta}<\infty$, a z lematu 7.4 otrzymujemy $\sum_{n=1}^{\infty}s_n^{-2-\delta}<\infty$, co dowodzi warunku (7.1).

Aby wykazać warunek (7.2), wystarczy zauważyć, że

$$\sum_{n=1}^{\infty}s_n^{-1}E_\mu\left(|Z_n|1_{\{|Z_n|\geq\vartheta s_n\}}\right)\leq\sum_{n=1}^{\infty}s_n^{-1}E_\mu\left(\frac{|Z_n|^{2+\delta}}{(\vartheta s_n)^{1+\delta}}\right)\leq\vartheta^{-1-\delta}\sup_{n\in N}E_\mu|Z_n|^{2+\delta}\sum_{n=1}^{\infty}s_n^{-2-\delta}<\infty.$$

Dowód został ukończony. □

7.3. Prawo iterowanego logarytmu dla uogólnionego modelu cyklu komórkowego

Niech C będzie przestrzenią funkcji ciągłych $f:[0,1]\to R$ z normą supremum. Ponadto niech $\mathcal{K}$ będzie podprzestrzenią przestrzeni C składającą się z funkcji f absolutnie ciągłych i takich, że $f(0)=0$ oraz $\int_0^1(f'(t))^2\,dt\leq1$.

Ustalmy funkcję $g \in B(X)$ spełniającą warunek Lipschitza ze stałą $L_g > 0$. Ponadto niech $\langle g, \mu_* \rangle = 0$, gdzie μ_* jest miarą niezmienniczą względem operatora P_ε.

Dana jest przestrzeń probabilistyczna $(\Omega, \mathcal{F}, \mathbb{P})$. Ciągi zmiennych losowych $(M_n)_{n\in N_0}$ i $(Z_n)_{n\in N_0}$ są odpowiednio postaci (7.9) i (7.10), a wariancja σ^2 jest dana wzorem (7.16). Załóżmy, że $\sigma^2 > 0$ i zdefiniujmy ciąg

$$\Xi_n(t) = \frac{\sum_{i=1}^{k} g(x_i) + (nt - k)g(x_{k+1})}{\sigma\sqrt{2n\log\log n}} \tag{7.38}$$

dla $k \le nt \le k+1,\ k \in \{1, \ldots, n-1\},\ t > 0,\ n > e$, oraz $\Xi_n(t) = 0$ w przeciwnym przypadku.

Twierdzenie 7.2. *Niech (X, ϱ) będzie przestrzenią polską oraz $(x_n)_{n\in N_0}$ – łańcuchem Markowa o funkcji przejścia Π_ε i rozkładzie początkowym $\mu \in M_1^{2+\delta}(X)$. Załóżmy, że warunki (I)-(VI) są spełnione oraz warunek (II) jest wzmocniony do (II′). Wówczas ciąg $(\Xi_n)_{n>e}$ dany wzorem (7.38) jest $\mathbb{P}_\mu$-p.n. relatywnie zwarty w zbiorze C, a zbiór jego punktów granicznych pokrywa się ze zbiorem $\mathcal{K}$.*

Dowód. Zdefiniujmy ciąg

$$\eta_n(t) = \frac{M_k + \left(s_n^2 t - s_k^2\right)\left(s_{k+1}^2 - s_k^2\right)^{-1} Z_{k+1}}{\sigma\sqrt{2n\log\log n}}$$

dla $s_k^2 \le s_n^2 t \le s_{k+1}^2$, $k \in \{1, \ldots, n-1\}$, $t > 0$, $n > e$, oraz $\eta_n(t) = 0$ w przeciwnym przypadku. Ponieważ $\lim_{n\to\infty} s_n^2/n = \sigma^2$ (lemat 7.4), to mamy

$$\lim_{n\to\infty} \frac{\sqrt{2s_n^2 \log\log s_n^2}}{\sigma\sqrt{2n\log\log n}} = 1.$$

Na mocy lematów 7.5 i 7.6 spełnione są założenia twierdzenia 7.1, a więc ciąg $(\eta_n(t))_{n>e}$ jest relatywnie zwarty w przestrzeni C, a zbiór jego punktów granicznych pokrywa się ze zbiorem $\mathcal{K}$.

Niech $t \in (0, 1]$ oraz $n > e$. Jeśli $k \le nt \le k+1$, to

$$\frac{k\sigma^2}{s_k^2} s_k^2 \le \frac{n\sigma^2}{s_n^2} t s_n^2 \le \frac{(k+1)\sigma^2}{s_{k+1}^2} s_{k+1}^2.$$

Ustalmy

$$\hat{\eta}_n(t) = \frac{M_k + (nt - k)Z_{k+1}}{\sigma\sqrt{2n\log\log n}} \quad \text{dla } k \in N,\ k \le nt \le k+1. \tag{7.39}$$

Ponieważ $\lim_{n\to\infty} n\sigma^2/s_n^2 = 1$, to dla odpowiednio dużego $n \in N$ oraz $\tilde{\epsilon} > 0$ mamy

$$(1 - \tilde{\epsilon})s_k^2 \le (1 + \tilde{\epsilon})s_n^2 t \le (1 + \tilde{\epsilon})^2(1 - \tilde{\epsilon})^{-1} s_{k+1}^2.$$

Wobec tego istnieje $t_* \in \left[t(1 - \tilde{\epsilon})(1 + \tilde{\epsilon})^{-1}, t(1 + \tilde{\epsilon})(1 - \tilde{\epsilon})^{-1}\right]$ o własności $s_k^2 \le s_n^2 t_* \le s_{k+1}^2$. Z drugiej strony długości przedziałów $\left[s_k^2/s_n^2, s_{k+1}^2/s_n^2\right]$ dla $k \in \{1, \ldots, n-1\}$ zbiegają do zera, gdy

$n \to \infty$, stąd istnieje $t_n > 0$ taki, że $\hat{\eta}_n(t) = \eta_n(t_n)$ oraz $\lim_{n\to\infty} t_n = t$. Ponieważ ciąg $(\eta_n(t))_{n>e}$ jest relatywnie zwarty w C oraz zbiór jego punktów granicznych pokrywa się z $\mathcal{K}$, to $(\hat{\eta}_n(t))_{n>e}$ również spełnia te własności.

Ustalmy $\tilde{\epsilon} > 0$ oraz zdefiniujmy zbiór

$$\mathcal{A}_n = \left\{\omega \in \Omega : \ \frac{\left|M_n(\omega) - \sum_{i=1}^{n-1} g(x_i(\omega))\right|}{\sqrt{n}} \geq \frac{\tilde{\epsilon}}{2}\right\} \cup \left\{\omega \in \Omega : \ \frac{|Z_n(\omega) - g(x_n(\omega))|}{\sqrt{n}} \geq \frac{\tilde{\epsilon}}{2}\right\} \text{ dla } n \in N. \tag{7.40}$$

Zauważmy, że dla $\epsilon > 0$ oraz $\xi, \zeta \geq 0$ możemy wybrać $\delta_1 > 0$ taką, że $(\xi + \zeta)^{2+\delta} \leq (2 + \epsilon)\left(\xi^{2+\delta} + \zeta^{2+\delta}\right)$ dla $\delta < \delta_1$. Korzystając z tej własności oraz z nierówności Markowa, otrzymujemy

$$\mathbb{P}_\mu\left(\omega \in \Omega : \ \frac{\left|M_n(\omega) - \sum_{i=1}^{n-1} g(x_i(\omega))\right|}{\sqrt{n}} \geq \frac{\tilde{\epsilon}}{2}\right) = \mathbb{P}_\mu\left(\omega \in \Omega : \ \frac{|\chi(x_n(\omega)) - \chi(x_0(\omega))|}{\sqrt{n}} \geq \frac{\tilde{\epsilon}}{2}\right) \leq$$
$$\leq \left(\frac{2}{\tilde{\epsilon}}\right)^{2+\delta} (2 + \epsilon) \frac{E_\mu|\chi(x_n)|^{2+\delta} + E_\mu|\chi(x_0)|^{2+\delta}}{n^{1+\delta/2}}.$$

Na mocy lematu 7.1 mamy

$$\begin{aligned} E_\mu|\chi(x_n)|^{2+\delta} &= \int_X |\chi(x)|^{2+\delta} P_\varepsilon^n \mu(dx) \leq \\ &\leq (2 + \epsilon)|\chi(\bar{x})|^{2+\delta} + (2 + \epsilon) \int_X |\chi(x) - \chi(\bar{x})|^{2+\delta} P_\varepsilon^n \mu(dx) \leq \\ &\leq (2 + \epsilon)\,|\chi(\bar{x})|^{2+\delta} + (2 + \epsilon)^2 G^{2+\delta} C_5^{2+\delta} (1 - q)^{-(2+\delta)} \left(1 + \left\langle V^{2+\delta}, P_\varepsilon^n \mu\right\rangle\right). \end{aligned}$$

Zauważmy, że z własności (7.7) oraz wniosku 3.2 oba składniki powyższego oszacowania są skończone. Otrzymujemy więc

$$\mathbb{P}_\mu\left(\omega \in \Omega : \ \frac{\left|M_n(\omega) - \sum_{i=1}^{n-1} g(x_i(\omega))\right|}{\sqrt{n}} \geq \frac{\tilde{\epsilon}}{2}\right) \leq \frac{c_1}{n^{1+\delta/2}}, \tag{7.41}$$

gdzie c_1 jest pewną stałą niezależną od n. Podobnie,

$$\mathbb{P}_\mu\left\{\omega \in \Omega : \ \frac{|Z_n(\omega) - g(x_n(\omega))|}{\sqrt{n}} \geq \frac{\tilde{\epsilon}}{2}\right\} = \mathbb{P}_\mu\left\{\omega \in \Omega : \ \frac{|\chi(x_{n+1}(\omega)) - \chi(x_n(\omega))|}{\sqrt{n}} \geq \frac{\tilde{\epsilon}}{2}\right\} \leq \frac{c_2}{n^{1+\delta/2}}, \tag{7.42}$$

gdzie stała c_2 również nie zależy od n. Oszacowania (7.41) oraz (7.42) implikują zbieżność szeregu $\sum_{n=1}^{\infty} \mathbb{P}_\mu(\mathcal{A}_n)$.

Ostatecznie z lematu Borela-Cantelli'ego poniższe oszacowanie zachodzi $\mathbb{P}_\mu$-p.n.:

$$\limsup_{n\to\infty} \sup_{0<t\leq 1} \left| \frac{M_k - (nt - k)Z_{k+1}}{\sigma\sqrt{2n \log\log n}} - \frac{\sum_{i=1}^{k} g(x_i) + (nt - k)g(x_{k+1})}{\sigma\sqrt{2n \log\log n}} \right| < \tilde{\epsilon},$$

gdzie $k \leq nt \leq k+1$, wobec czego mamy

$$\limsup_{n\to\infty} \sup_{0<t\leq 1} |\hat{\eta}_n(t) - \Xi_n(t)| \leq \tilde{\epsilon}. \tag{7.43}$$

Ponieważ $\tilde{\epsilon} > 0$ wybraliśmy w sposób dowolny, dowód jest ukończony. □

Bibliografia

[1] P. Billingsley, *Convergence of probability measures*, John Wiley & Sons, Inc., New York 1968.

[2] V.I. Bogachev, *Measure theory*, Vol. I, Springer-Verlag, Berlin 2007.

[3] W. Bołt, A.A. Majewski, T. Szarek, *An invariance principle for the law of the iterated logarithm for some Markov chains*, Studia Math. 212 (2012), 41–53.

[4] Y. Derriennic, M. Lin, *The central limit theorem for Markov chains started at a point*, Probab. Theory Related Fields 125 (2003), 73–76.

[5] R.M. Dudley, *Real analysis and probability*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.

[6] R. Durrett, *Probability: theory and examples*, Fourth edition, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

[7] S.N. Ethier, T.G. Kurtz, *Markov processes. Characterization and convergence*, John Wiley & Sons, Inc., New York 1986.

[8] M.I. Gordin, *The central limit theorem for stationary processes*, Dokl. Akad. Nauk SSSR 188 (1969), 739–741.

[9] M. Hairer, *Exponential mixing properties of stochastic PDEs through asymptotic coupling*, Probab. Theory Related Fields 124 (2002), 345–380.

[10] P.R. Halmos, *Measure theory*, Springer-Verlag, New York 1974.

[11] C.C. Heyde, D.J. Scott, *Invariance principles for the law of the iterated logarithm for martingales and processes with stationary increments*, Ann. Probability 1 (1973), 428–436.

[12] S.C. Hille, K. Horbacz, T. Szarek, *Existence of a unique invariant measure for a class of equicontinuous Markov operators with application to a stochastic model for an autoregulated gene*, złożona do druku w Ann. Math. Blaise Pascal.

[13] S.C. Hille, K. Horbacz, T. Szarek, H. Wojewódka, *Limit theorems for some Makov operators*, złożona do druku.

[14] S.C. Hille, K. Horbacz, T. Szarek, H. Wojewódka, *The law of the iterated logarithm for some Markov operators*, złożona do druku.

[15] C. Kipnis, S.R.S. Varadhan, *Central limit theorem for additive functionals of reversible Markov processes and applications to simple exclusions*, Comm. Math. Phys. 104 (1986), 1–19.

[16] T. Komorowski, T. Szarek, *The law of the iterated logarithm for passive tracer in a two-dimensional flow*, J. Lond. Math. Soc. (2) 89 (2014), 482–498.

[17] T. Komorowski, A. Walczuk, *Central limit theorem for Markov processes with spectral gap in the Wasserstein metric*, Stochastic Process. Appl. 122 (2012), 2155–2184.

[18] A. Lasota, *Układy dynamiczne na miarach. Wykłady*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.

[19] A. Lasota, M.C. Mackey, *Cell division and the stability of cellular populations*, J. Math. Biol. 38 (1999), 241–261.

[20] A. Lasota, J.A. Yorke, *Lower bound technique for Markov operators and iterated function systems*, Random Comput. Dynam. 2 (1994), 41–77.

[21] A.A. Markow, *Rasprostranenie zakona bol'shih chisel na velichiny, zavisyaschie drug ot druga*, Izvestiya Fiziko-matematicheskogo obschestva pri Kazanskom universitete, 2-ya seriya 15 (94) (1906), 135–156.

[22] M. Maxwell, M. Woodroofe, *Central limit theorems for additive functionals of Markov chains*, Ann. Probab. 28 (2000), 713–724.

[23] A. Murray, T. Hunt, *The Cell Cycle*, Oxford University Press (1993).

[24] S.P. Meyn, R.L. Tweedie, *Markov chains and stochastic stability*, Springer-Verlag London, Ltd., London 1993.

[25] S.T. Rachev, *Probability metrics and the stability of stochastic models*, John Wiley & Sons, Ltd., Chichester 1991.

[26] V. Strassen, *An invariance principle for the law of the iterated logarithm*, Z. Wahrscheinlichkeitstheorie und Verw. Gebiete 3 (1964), 211–226.

[27] T. Szarek, *The stability of Markov operators on Polish spaces*, Studia Math. 143 (2000), 145–152.

[28] T. Szarek, *Invariant measures for nonexpansive Markov operators on Polish spaces*, Dissertationes Math. (Rozprawy Mat.) 415, Warszawa 2003.

[29] M. Ślęczka, *The rate od convergence for iterated function systems*, Studia Math. 205 (2011), 201–214.

[30] J.J. Tyson, K.B. Hannsgen, *Cell growth and division: a deterministic/probabilistic model of the cell cycle*, J. Math. Biol. 23 (1986), 231–246.

[31] C. Villani, *Optimal transport. Old and new*, Springer-Verlag, Berlin 2009.

[32] H. Wojewódka, *Exponential rate of convergence for some Markov operators*, Statist. Probab. Lett. 83 (2013), 2337–2347.

[33] R. Zaharopol, *Invariant probabilities of Markov-Feller operators and their supports*, Birkhäuser Verlag, Basel 2005.